

TÜRKİSTAN

İLMÎ, İÇTİMAÎ
İKTİSADÎ ve KÜLTÜREL AYLIK DERGİ

YIL: 1 Sayı: 3 - 4

HAZİRAN-TEMMUZ 1953

Bu sayıyı İstanbul'un fatihi ve ilmi irfanın yüce hâmisî II inci SULTAN MEHMET HAN'a hasrediyoruz.

İÇİNDEKİLER

	SAHİFE
Fatih daha büyüktür (M. E. Buğra)	3
Türkiye Muallimler Birliğinde bir konferans	5
Türkistanın istilâsı nasıl hazırlandı. (Y. T.)	11
Türkistan ceditçiliğine müessir olan kardeş matbuat (Dr. A. Oktay)	15
Doğu Türkistanda ziraat ve hayvancılık (M. E. Buğra)	21
Zamanımızın Süavî'si (Dr. A. Oktay)	25
Türkistan şivesinden seçme şiirler	30
Atabarsözü (Tevekkül Babur)	32
Türk Kazak aşiretlerinin yaşayışları (Kaynaş)	35
Türkistan pamuk ziraatı hakkında (Arifhan)	37
Türkistanda Türk ananeleri (M. E. Buğra)	43
Türkistandan haberler	46
İdaremize gelen mektuplar	50

Sayın Okuyucularımız!

I — Dergimizi, görüldüğü gibi bazı yenilikleri yapabilmek, zengin mün-deracatla neşretmek, okuyucularımıza mecmuamızı her ayın başında temin edebilmek zaruretinden dolayı iki sayımızı bir arada neşrettiğimizden ötürü özür diler ve saygılarımızı sunarız.

II — Dergimizin şimdiye kadar çıkan sayılarından alamıyanlar, adresimize bedelini posta pulu olarak gönderdikleri takdirde, derhal kendilerine göndereceğimizi dikkat nazarlarına arz ederiz.

«TÜRKİSTAN»

Başyazar

MEHMET

EMİN

BUĞRA

TÜRKİSTAN

Aylık Kültürel Dergidir:

Abone Şartları:

Türkiyede

Dışarıda

Yıllığı:

6 T.L.

8 T. L.

Sahibi ve Yazı
işlerini fiilen

idare eden:

Mesul Müdürü

ZIYAETTİN

BABAKURBAN

YIL: 1 — Sayı: 3 - 4

HAZİRAN - TEMMUZ 1953

FATİH DAHA BÜYÜKTÜR

Istanbul fethinin 500 üncü yılı münasebetiyle Türkiye'de ve hariçte bu şehrin fatihi olan Sultan Mehmet hakkında çok sözler söylendi ve çok yazılar yazıldı. Evet tarih sahifelerinde müstesna yer tutan en büyük şahsiyetlerin biri muhakkak Fatih'tir. Bunun için onun hakkında yazarların en derin araştırmalarını yapmaları ve en karanlık noktalarına nüfuz ederek yazılar yazmakla okuyucularını tatmin etmeye çalışmaları gibi tabii bir şey olamaz. Benim gözüme ilişen yazılar şu 5 konuya tasnif edilebilir:

1. Fatih, İstanbul gibi her bakımdan yegânelik vasfına haiz olan bir mühim ve büyük şehri Türklüğe kazandırmıştır.

2. Fatih, Hun devrinden beri Türklüğün hedefi olan ve 8. asırdan beri islâm ordularını uğraştıran bu müstahkem ve stratejik kaleyi almakla ecadının ve seleflerinin gayelerini gerçekleştirmiştir.

3. Fatih, Dünya Tarih devrelerinin birini kapatmış ve birini açmıştır.

4. Fatih, en eski bir Batı İmparatorluğunu yıkmış ve onun yerine yepyeni bir Doğu İmparatorluğu tekâmüle erdirmiştir.

5. Fatih, Doğu ve Batı arasında bir kapı vazifesini gören İstanbul'u fethetmekle hıristiyan âleminin islâm âlemine yapmış oldukları haçlı baskınlarına ebedî olmak üzere son vermiştir.

Bu hülâsasını arzettiğim konuların hepsi tarihte yer almış hakikî vakalardır, fakat bence bu konular vakaların hepsi olamaz. Çünkü bir Türkis-

tan Türkü olarak ehemmiyetle üzerinde durulması lâzım geleceği kanaatinde bulunduğum bir noktayı hiç bir yazıda bulamadım. Bu nokta ise Fatih'in Türk dünyasına vermiş olduğu tesirdir ki, bu tesiri gözümüzün önüne getirirsek Fatih'in mânevî şahsiyetinin bilindiğinden daha büyük olduğu belirir.

Benim belirtmek istediğim noktayı şu şekilde hülâsa edebilirim:

Fatih'in İstanbul'u fethettiği zamanda Doğudaki Türk devletlerinin durumu hiç te parlak değildi. Altınordu hanlığı parçalanmıştı, Ruslar müstakil olmuş ve Türklüğün başbelâsı olmak devresinin başlangıcına ayak basmıştı. Türkistanda Büyük Timür İmparatorluğu epeyce küçülmüştü. Şahruh Mirza Herat'ta ve oğlu Uluğ Bey Mirza da Semerkante fütuhattan vazgeçerek sakin bir hayat ile hükümdarlık vazifelerini ifa etmekte idiler. Daha doğrusu Şahruh Mirza kuvvetli bir dış düşmanla muharebe edecek bir kuvvete sahip değildi. Timür hanedanına mensup olan şehzadelerin ve Türkistanın doğu kısmındaki Çağatay hanlarının zaman zaman çıkarmakta oldukları hadiselerle devletin iç emniyeti tehlikeler geçiriyordu.

Doğu Türkistanda o zaman yaşamakta olan Çağatay hanlığı birbirini kovalayan taht kavgaları yüzünde, çok zayıf bir durumda idi.

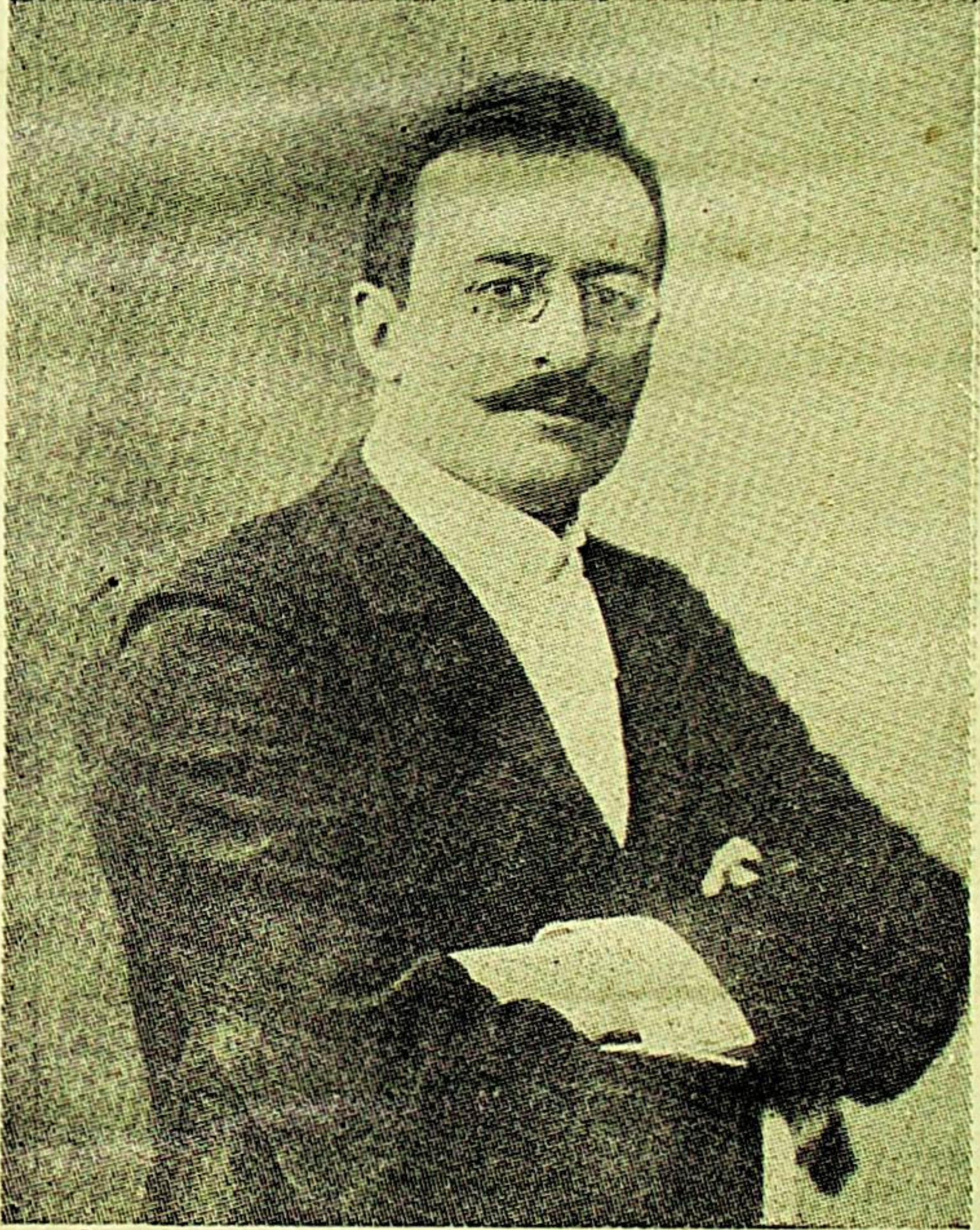
Doğudaki Türk Devletlerinde durum böyle iken Batıdaki Türk Devleti Hükümdarı olan Fatih'in dünya tarihini değiştiren büyük zaferi vuku bulmuştu. Bu zaferin bütün Türk âlemine çok büyük bir mânevî kuvvet mahiyeti taşıdığına katiyen inkâr edilemez. Bu fetih ve zafer münasebetiyle Fatih huzuruna Türkistandan elçiler, tebrik mektupları ve hediyeler yollanmak suretiyle gösterilmiş olan sevinç tezahüratını belirten vesikaları maalesef ben görmedim, fakat Ravzatüssafa ve başka tarih kitaplarında bu konuda kayıtlar vardır.

Bu bakımdan diyebilirim ki: Fatih, bildiğimizden daha büyüktür. Fatih, yalnız İstanbulu fethetmekle ölçülen bir şehir Fatih'i değildir. Fatih, o zamanlarda çöküntü arifesinde olan büyük Türk dünyasının heybet ve şevketinin ayakta olduğunu isbat eden çok geniş ölçülü bir Fatih'tir.

Fatih! Bütün Türk dünyası seni benimser ve ulu ruhuna dua eder. Ruhun şad olsun.!

M. E. BUĞRA

Türkiye Muallimler Birliğinde Bir Konferans

Dr. Sven Hedin

Türkiye Muallimler Birliğinin Çemberlitaştaki merkez binasında 15 Mayıs 1953 te mühim bir konferans tertip edilmiştir. Konferansın gayesi Tür-

kistanda birkaç defa seyahat etmiş olan meşhur Dr. Sven Hedinin Türklüğe yaptığı hizmetlerini tebarüz ettirmek ve onun ruhuna hürmet göster-

mekten ibaretti. Çünkü Sven Hedin Türkistanda yapmış olduğu seyahatlarına ait birçok büyük kitaplar yazmak ile Türkistanı orijinal bir şekilde dünyaya tanıtmıştır. Hedin, Türkistandan götürmüş olduğu tarihî asarı atikalar için Stockholm müzesinde «Doğu Türkistan Müzesi» isminde bir bölüm açarak eski Türk medeniyetini batı dünyasının gözü önüne sermiştir .

Bu ilmî hizmet yolunda hayatını tüketmiş olan büyük âlim 1952 Kasım ayında seksen küsur yaşında olduğu halde vefat etmiştir.

Konferansa İstanbul Üniversitesinin Profesörlerinden, öğrencilerinden ve Türkistan münevverlerinden mürekkep kalabalık bir dinleyici grubu iştirak etmişti, bunlardan maada İsveç Konso-

losluğundan bir mümessil de vardı.

Muallimler Birliğinin başkanı Prof. Dr. Ziyaeddin Fahrî Fındıkoğlu açış nutkunu verdikten sonra İsveç Konsolosluğunun mümessili Konsolosun gelemediği için özür beyan etti. İlk olarak bir zat kürsüye gelerek Sven Hedinin tercüme halini anlatan bir konferans verdi. Ondan sonra Mehmet Emin Buğra «Sven Hedin Heyeti hakkında Hatıralarım» mevzuunda bir konuşma yaptı. Müteakiben de Prof. Ahmet Caferoğlu ve en sonunda Prof. Fındıkoğlu konferans verdiler.

Biz dergimizin bu sayısında Mehmet Emin Buğranın konuşmasını neşretmekle Türkistan Türkleri namına büyük seyyahatçının ruhuna saygılarımızı sunmak isteriz.

“DR. SVEN HEY Tİ HATIRALARI,,

KONUŞMASININ METNİ

Türkistanda muhtelif milletlere mensup olan pek çok ilim adamlarının seyahat ettiklerini ve her türlü ilim kolları bakımından tetkikatta bulduklarını biliyoruz. Ben yalnız Doğu Türkistanda seyahat etmiş olan ilim adamları hakkında az çok bilgi ve intibalara sahip bulunuyorum. Ezcümle merhum Dr. Sven Hedin, Sir Avrel Stein ve Von La Quok'un başkalarına nisbetle büyük muvaffakiyete sahip olduklarına

kaniim. Zira bu üç zat, Doğu Türkistanda hem geniş mıntıkları tetkik etmek ve hem de o memleketin mazideki yüksek kültürünü dünyaya teşhir etmek bakımından başkalara nisbetle çok üstündürler. Sven Hedin Stockholm'de, Avrel Stein Yeni Delhide ve Von La Quok ise Berlinde birer Türkistan Müzesi kurmakla eski medeniyetimizi bu merkezlerde canlandırmışlardır.

Ben Sven Hedin ve Von La Quok'un tesis etmiş oldukları müzeleri görmüş değilim, ama Avrel Steinin Yeni Delhi'de kurmuş olduğu «Santral Asia Museum» isimli müzesini defalarca gördüm ve çok heyecan ve gururuma sebebiyet veren miraslarımızı not ettim.

Biz Türkistanlılar, bu büyük ilim adamlarına karşı daima şükranla borçluyuz.

Bu kısa başlangıçtan sonra günümüzün mevzuunu teşkil eden Sven Hedinin Doğu Türkistan seyyahatları hakkındaki şahsî bilgilerimi ve intibalarımı arz etmeye başlıyorum :

Sven Hedinin 1895 te yapmış olduğu ilk Doğu Türkistan seyyahatı benim dünyaya gelmemden 6 yıl evvel bir zamanda idi. Binaenaleyh gözümle görmüş bir bilgiye sahip değilim; fakat memleketimin aydınlarından olan amcamdan işitmiş olduğum kısa bir bilgimi arz etmekte iktifa edeceğim;

1915 ve yahut 17 de Sir Avrel Stein Hoten şehrinde bizim mahallede bir müddet kalarak Teklemakân seyyahatına hazırlık gördüğü zaman amcam, Sven Hedinden bahsederek demiştir ki : «Bundan 20 yıl evvel İsveçli Sven isimli bir seyyahatçı şehrimize gelmişti ve mahallemizin yakınında olan Alem Ahundun Tambağ konağında bir müddet kalmıştı. Sven Hedin çok hareketli bir adamdı, halk arasında karışarak atalar sözü, halk şarkıları ve hikâyeler toplardı, Borazan'dan ve başka yerlerden pek çok kıymetli şey-

ler toplamıştı. Amcam ilâve olarak : «Stein ise halk arasına girmiyor ve oturduğu evden pek az dışarı çıkıyor» demişti.

Sven Hedi'nin «THROUGH ASIA» isimli kitabında amcamdan işittiğim icmâlin tafsilâtını sonradan okudum. Kitabın 935 inci sahifesinde Alem Ahundun konağı ve bahçesini uzun uzadıya methetmiştir ve Borazan hakkında da kitabın 61 inci faslında 7 sahifelik bir yer ayırmıştır.

Sven Hedinin bu ilk seyyahatından bahsederken şahsî intibamı olarak şunu arz etmek istiyorum : Sven Hedinin Teklemakân çölünde ölümle çarpışmış olduğu ve birkaç yoldaşının ölümüyle sona erdiği dramatik hadiseyi okuyan ve hele onun Stockholmdeki evinde hatıratını yazarken «Evrakımın arasından hâlâ kum dökülüyor» dediğini duymuş olan bazı müelliflerin Doğu Türkistanın bir kum diyarından başka birşey olmadığına inanmış olduklarına rastlıyorum. Lâkin Sven Hedin bu kum çöllerinin yanbaşıda olan vahaların birer cennet nümuneleri olduğunu zikretmeyi de hiç ihmal etmemiştir. 1922 ile 24 arasında Kaşğarda İngiliz Başkonsolosu olan Mister Skrine'nin «Chinese Central Asia» isimli kitabında «Doğu Türkistan cehennem gibi çöller ile cennet ülkeleri içinde toplayan bir memlekettir» mealindeki sözünü Sven Hedin'de sözleriyle ve hem de resimleriyle daha canlı ve daha teferruatıyla anlatmıştır.

Sven Hedinin bir Çin ilmî heyetiyle

beraber Pekinden 1933 senesi Doğu Yurdun Doğu kısmında maceraperest
Türkistana gelmesi onun son seyyaha. bir müslüman Çin generali olan Ma
tı idi. Sven Hedinin bu son seyyahatı, Cung Yin, Sven Hedin sefer heyetine

Dr. Sven Hedin Pamir kıyafetinde .

Doğu Türkistan Türklerinin Çin boyun- türlü güçükler çıkarmış ve heyetin o-
durduğundan kurtulmak için silâhli inkı- tomobillerini yağma etmişti. Böyle em-
lâba giriştikleri zamana rastlamıştı. niyetsizliklere rağmen Sven Hedin bin-

bir müşkülâtla Trupan ve Lop gölle - rinde tetkikat yapmaya muvaffak ol - muştı.

Sven Hedin o zaman Doğu Türkistan - da vukubulan millî inkılâp hareketleri - ne çok ehemmiyet vermek istemişse de millî inkılâba düşman olan Ma Cung Yin'den başka inkılâp liderleri ile gö - rüşmemiş ve seyyahatnamesini Ma Cung Yin'e lâkab olarak vermiş oldu - ğu «Horse man» ismiyle canlandırmış - tır. Herhalde Doğu Türkistanda vuku bulan millî inkılâbı yakından görmüş olan ilk Avrupalı Sven Hedin ve diğer bir İsveçli seyyah olan Dr. Hombold olmuştur.

Ben o sıralarda Doğu Türkistanın güneyindeki Hoten ve Yarkend vilâ - yetlerindeki millî kuvvetlerin başında idim. Sven Hedin benim bulunduğum mıntıkaya gelemeden Pekine dönmüş - tü. Ama İsveçli Dr. Hombold be - nimle görüşmüştü. Homboldun da as - len Sven Hedin sefer heyetinin bir aza - sı olduğunu bildiğim için onun seya - hatı hakkında kısa bir maruzatta bu - lunmam mevzuun haricine çıkmak sayıl - maz zannındayım.

Dr. Hombold, 1932 de Hotene ge - lerek Karakurum sıradağlarını gezme - ye gitmişti ve 1933 ilkbaharında bizim inkılâp hareketimiz başladığı zaman Hombold, dağdan çıkarak Hotenin 500 kilometre doğusunda bulunan Çerçen şehrine gelmiş ve orada bizim asker - lerle karşılaşmıştır. Bizim askerler Homboldu hürmetle Hotene getirmiş - ti. Homboldun Hotene geldiği günlerde

biz bir askerî tatbikata hazırlanmıştık. Hombold bana gelerek bu tatbikati seyredebilmesinin mümkün olup olma - dığını sordu ve ben memnuniyetle müs - bet cevap verdim ve resim alabileceği - ni de söyledim. Hombold, tatbikati - mızda hazır bulundu ve muhtelif resim - ler çekti, fakat icat ettiğimiz yeraltı mayınlarımız patladığı zaman Hom - bold korkarak elindeki fotoğraf ma - kinesini yere düşürmüştü. Bu resimler - den bir tanesi Sven Hedinin kitabında gösterilmiştir ve altına «Parad in Ho - ten» ibaresi konulmuştur. Homboldun arzusu üzerine Karanlık dağdan Tibe - te giden eski bir yolu keşfetmek için onu birkaç kılavuz ile beraber gönder - miştim, fakat bu keşifte muvaffak ola - madan dönmüştü. Homboldun şu sözü hiç hatırımdan çıkmıyor : Hombold demişti ki: «Karanlık Dağın en yukarı - sında bulunan cumudiyelerin eteğine kadar vardık ve orada ihtiyar bir ço - bana rastladık. İhtiyar adamdan Tibe - te giden yolu sorduk, ihtiyar şu cevabı verdi. «Biz şimdi istiklâlimize kavuş - muş bulunuyoruz ve yalan söylemek mecburiyeti kalmamıştır. Burada Tibe - te doğru yol bulunsa idi ben size kork - madan gösterirdim, fakat yol yoktur ve buradan itibaren insanın geçmesine imkân vermeyen buz dağları vardır.» Biz bu ihtiyarın bu ciddî cevabına i - nanarak döndük.»

Dr. Hombold benden bir miktar para borç alarak Hindistana gitmişti. Bir sene sonra Hindistana iltica ettiğim za - man parasızdım ve Homboldun ben - den almış olduğu borç mukabilinde

Hindistan bankasında bıraktığı 5000 rupiye bana hayatî bir yardım olmuştu.

Sven Hedinin bu son seyahatına iştirak etmiş olan Çinli Profesör Hung ile 1944 te Çünking şehrinde görüşmüştüm. Prof. Hung, Sven Hedin heyetinin bu son seyahat esnasında şu iki enteresan keşfe muvaffak olmuş bulunduğundan bahsetmişti : I. Lolan habelerinde 1500 yıl evvel bir zamanda ölmüş olduğu tahmin edilen bir kadın cesedi keşfedilmiştir. Hungun anlattığına göre : Bu cesed iyi bir usulle mumyalanmış ve hiç bozulmamıştır. Cesedin kaşlarına sürülen mavi osma ve yanaklarındaki allıkları yeni sürülmüş gibi duruyormuş. Hung demişti ki: «Sven Hedin, bu cesedi alıp hiç olmazsa Pekin müzesine kadar götürmeyi düşündiyse de bozuk ve hemde emniyetsiz yollardan bu kıymetli şeyi götürmeye imkân göremeyerek olduğu yerde bırakmak mecburiyetinde kalmıştı.

2 nci keşif ise Hungun anlattığına

göre : Lop gölleri zannedildiği gibi sabit göllerden ibaret olmayıp daima yer değiştiren bir coğrafya garibesi olduğunun kat'i olarak anlaşılmasından ibarettir.

Bu keşifler hakkında Sven Hedinin kayıtlarında malûmat olup olmadığını bilmiyorum.

Mükerrer seyahatları ile vatanımızı dünyaya tanıtan ve Stockholm müzesinde milletimizin tarihî medeniyet ve kültür örneklerini bir abide gibi yerleştiren bu büyük ilim fevkalisini görmek ve teşekkürlerimi sunmak arzusunda idim. Geçen sene Aralık ayında Ankara'daki İsveç sefirliğinden aldığım bir mektupta maalesef Sven Hedinin vefat haberini okuduğum zaman hissetmiş olduğum üzüntü beni cidden sarsmıştı.

Şimdi huzurunuzda bu büyük adamın mânevî varlığının önünde hürmetle eğilirim, memleketim ve milletim namına onun ruhuna teşekkürlerimi sunarım.

Türkistanın İstilasası Nasıl Hazırlandı ?

Türkistan tarihin en eski çağların - dan beri türlü bakımdan ilgiyi çekmiş olan memleketlerin biridir. Ticaretiyle meşhur olan Fenikelilerin gemileriyle Kkara ve Hazar denizlerinde doluşarak ticaret ettiklerine dair kayıtlara tâ Homer'in türkülerinde rastlandığı gibi, milâddan beş asır önce Herodot da Kalhidyalıların Orta Asya ve Hindistana giderek, oralardan Avrupa 'ya mamulât getirdiklerini yazar. Büyük Iskenderi Ortaasya ve Hindistan seferlerine sürükleyen âmillerin başında da şüphesiz ki bu ülkelerin cazip vasıfları gelmektedir. Islâm garb ordularını çeken de uzun asırlar Islâm medeniyeti camiasının beslenmesinde semereli roller oynamış olan bu memleketin maddî ve manevî kültür servetinden başka bir şey değildi. Tarih boyunca başından birçok hadiseleri geçirmiş olan bu memleket son esaret felâketini de bu suretle üzerine çekmiş bulunmak tadır.

Bilindiği gibi yeniçağ Avrupa hâkimiyeti gelişinceye kadarki çağlarda Türkistan kıymetli mahsul ve mamulâtiyle yakın ve uzak çevrelerini besleyen memleketlerin biri olmuştur. Münasebatını dünyanın pek uzak köşelerine götürmeğe çalıştığı gibi, en yırak bölge cemaatlerinin de ilgisini şu veya bu şekilde kendisine çekmiştir. Onun yeniçağ yaradışı olarak belirmeye başlayan Moskof ülkesi ve cemaatiyle ilgilenmesi de bu şekilde başlamıştır.

Bilvasıta veya bilâvasıta ya -

pılmış olan bu temasların mahsul ve mamûllerine pazar arayan Türkistanlılar tarafından aranmış olduğunu da tabii saymalıdır. Meselâ: 16 ıncı asırda oldukça tebarüz etmeğe başlamış olan Moskof ülkesinde Türkistanlılar serbest ticaret imkânları arıyorlardı ve bu maksatla ticaret işleri karşılıklı elçi kervanları gidip gelmekle başlamıştı. Böyle kervanlardan biri maruf Abdullah Han diğeri de İmamkulu Han zamanına rastlıyordu. 1619 senesinde vukubulan bu sonuncu ticaret heyeti seyahatine karşılık olmak üzere 1621 de Moskof'dan da bir heyet gelmiştir. Bundan sonra sıklaşan Moskoflu ziyaretçiler 17 inci asrın sonlarına doğru hayli çoğalmıştır.

Çeşitli vasıf ve vazifelerle sık sık gelmeğe başlayan Moskoflu ziyaretçiler Hive, Semerkand, Buhara v. s. gibi Türkistan merkez'lerini ziyaretle kamıyor, içlerinden seyahatini Kandahar, Kâbul ve Hindistan sınırlarına kadar uzatanlar dâhi bulunuyordu. 1675 de Moskof Çarı Aliksey Mihayiloviç'in emriyle Vasili A. Dovudov, Astarhanlı Kasimov, Venyukov ve Şapkin adlı şahıslardan mürekkep bir heyet Buhara'yı hedef ittihaz ederek yola çıkmıştır. Bunlardan Balh Kâbul'a kadar ilerlemiş olan Kasimov ve Şapkin Hindistana da geçmek istedilerse de kendilerine müsaade edilmedi. Bu hevet Orta Asyadan toplamış olduğu malûmatlarla 1677 de Moskovaya döndü.

Moskof Çarlığı tahtına Deli Petro

geçtikten sonra, yani 1695 de tüccardan Semyon Malenki aynı istikamette seyahate çıktı. Hive, Buhara, Balh, Kâbul v. s. gibi birçok merkezleri ziyaret eden Malenki, Hindistana girmeye ilk defa (1469) muvaffak olmuş olan A. Nikitin'in yolunu takip etmek suretiyle İran üzerinden Hindistana sokulmağa muvaffak olup, hattâ zamanının Timur Hanedanı Hükümdarı tarafından da kabul olunmuştur. Yalnız dönüşünde Moskova'ya ulaşamıyarak Azerbaycan'daki Şamahıda ölmüştür.

Şurasını da belirtelim ki, bu zamana kadar vukubulan ziyaret, seyahatlerin esas gayesi Moskoflularla Türkistan ve komşuları arasındaki ticarî ve iktisadî münasebatın takviyesi, genişletilmesi idi. Fakat yolun uzun ve müşkülâtli oluşu, vesaitin iptidailiği ve o zamana kadar Moskof işgali altına girmiş olan memleketlerin arzettiği emniyetsizlik gibi birçok sebepler yüzünden ticarî ve iktisadî münasebat tatmin edici bir şekilde gelişmiyordu.

Deli Petronun Moskof tahtına geçmesiyle Rusyanın hayat ve siyasetinde oldukça mühim değişiklikler vukubulmuştur. Aynı devrede Türkistan ile çevresindeki memleketlerde de hayli değişiklikler görülmüştür. Tarihî inkişafın seyrine uyarak Moskof bölgesindeki değişmeler, bu memleket ve cemaatin menafii bakımından son derece müsbet hadiseler olduğu halde, karşı tarafın inkişafı bunun tam tersine olarak menfi hadiselerle dolu idi. Moskof iktisaden olduğu kadar siyaseten de gittikçe kuvvetleniyor, Türkistan ise

gittikçe daha fazla parçalanarak uğradığı iç bozgunluğu, kültür durgunluğu ve fikir geriliği gibi âmillerin tesiriyle dinamizmini kaybediyor, zayıflıyordu. Dinamizmini arttırıp yayılma temayülü gösteren Moskof bir kuvvet haline gelmişken, Türkistan da bu tehlikeli temayül karşısında kendisini korumaktan da âciz bir duruma inmiş bulunuyordu. Moskof, yukarıda bahsettiğimiz gidiş - gelişler sayesinde bu zaaf ve çöküş hadisesini de inceden inceye öğrenmiş bulunuyordu.

Temsil etmekte olduğu dinamizm görüşüyle memleketini modern kültüre, servete ve refaha kavuşturmağa azmetmiş olan Deli Petro, zaafını ve servetini öğrenmiş olduğu Türkistana karşı takip edeceği siyaseti de esasından değiştirdi ve ona aktif karakter verdi.

Acı olsa da yeri gelmişken şunu da kaydedelimki Deli Petro Hive Hanı Şahniyaz ve Türkmen Rüesâsından Hoca Nefes gibi Türkistanlıların müraعاتlarıyla de bir parça teşvik görüyordu. Hulâsa Türkistanın yeraltılarını dolduran ve nehirlerinden akan altınlar hakkında birçok hikâye ve masallar dinlemiş olan Deli Petro onları elde etmeyi kendi için daimî bir hülya haline koymuştu. O çok beklemeden biri Şarkî Türkistan'daki Yarkent'i, diğeri de Garbî Türkistan'daki Hive'yi istihdaf etmek üzere iki seferî heyet hazırladı. Buhholts'ın idaresindeki seferî heyet 1715 de Irтіş kıyılarını takiben Yarkent istikametinde harekete geçti. Diğeri Prens Bekuviç — Çerkesski'nin

idaresinde 1717 de Hive'ye doğru yola çıktı.

Buhholts'in idaresindeki seferi heyet henüz hedefinden oldukça uzaklarda iken engellere uğrayarak akim kaldı. Ama bu teşebbüsün, akim kalması Rusyanın bu istikametteki müstakil harekâtına yarayacak birçok işlerin görülmesine âmil oldu. İrtiş boyunca uzanan müstahkem mevkiiler inşa edildiği gibi Orenburg — Sibiryâ taarruz hatınının yapılmasıyla Türkistan dalaları adlanan step'lerden Rus hâkimiyetinin tahkimi temin edildi.

Prens Bekuviç'in seferi heyetinin akibeti ise çok daha fecî olmuştur. Prens Bekuviç kuvvetlerini ikiye ayırarak, bir kısmını Astarhan'dan gemilere bindirmek suretiyle Hazar denizinin şark kıyılarına çıkartmıştı. Zaten Türkistan ve Hindistan ile olacak münasebatı için Hazar denizine pek önem veren Moskof, bu denizdeki hükümranlığı için zaruri telâkki ettiği bütün noktaları birer birer işgal ve tahkim ediyordu. O cümleden İranın Hazar kıyısındaki eyaletleri de işgal edilmişti.

Türkistan kıyılarına çıkarılan kuvvetler de, zaman kaybetmeden, orada muhtelif noktalarda tahkimat inşaatı ve o tahkimatın korunması için gereken kuvvetlerin iskânına koyuldular.

Prens Bekuviç'in esas kuvvetleri kara yoluyla Hive istikametine yürümüştü. Geniş ve susuz kum çöllerini oldukça zahmetli şartlarla geçerek Hive'ye yanaşan bu kuvvetler Hiveliler tarafından müthiş bir mağlubiyete uğratıldı.

Prens Bekuviç başta olmak üzere büyük bir kısmı imha edildi. Daha az sayıda bir kısmı esir edilmiş, bu Rus kuvvetlerinden mahdud sayıda kimseler kaçıp kurtulabilmişlerdir.

Her iki tasarının fecî âkıbete maruz kalması Deli Petro'yu bu istikamette takibine karar vermiş olduğu siyasetten caydıramamıştır. O hemen, 1718 de, Buhara'ya gitmek üzere bir sefir yola çıkardı. Bu sefir de Buharadaki vazifesinde başarı elde edemediği için Hive'ye kaçmak ve oradan memleketine dönmek mecburiyetinde kalmıştır. Bu sefir Deli Petro'nun ölümünden sonra, yani 1725 de, memleketine dönebilmiştir.

Deli Petro zamanında işgal edilmiş olan Gilân ve Mazenderan eyaletlerinin İrana iadesiyle Petro'nun tasarılarından yine birinin akim kaldığı görüldüyse de, bu hâdiseler ve ne de sonradan karşılaşılan zorluklar Rusyanın Türkistan istikametindeki yayılma hevesine ve o yoldaki hazırlıklarına engel olabilmıştır. Bu cihet şayanı teessüf olmakla beraber bizim için en az bunun kadar acınacak taraf bu hadiselerin Türkistanlıları ikaza ve kendilerini toparlamağa sevkedememiş olmasıdır.

Burada yeri gelmişken yurdumuzu istilâya girişmiş olan bu müstevli kuvvetlerin içyüzünü gösterecek bir hadiseye de kısaca yanaşmadan geçemeyiz.

Moskofların yalnız normal münasebat tesisine uğraşmaları değil, silâhlı saldırı hadiseleri de başlangıcı itibarıyla oldukça eskidir. Tâ 17 inci asrın

başlarından itibaren Ural — Yayık havzasına kadar uzanmış ve yerleşmiş olan Rus kazaçı kuvvetlerinin yolkesicilik eşkiyalığından başka Hive ve diğer Türkistan hanlıkları muhitine çapulculuk akınlar da sık sık vukubulan hâdiselerdendi. O cümleden bu Ural — Yayık havzası kazaçı kıtaları bir kerresinde yine böyle yolkesme eşkiyalığı yaparken Moskofa mal götürmekte olan birkaç Hiveli tüccarı yakalarlar. Soğan gibi soydukları bu tüccarlardan memleketlerinin durumunu, zenginliğini ve bilhassa yazın büyük şehirlerde askerî kuvvet bulunmadığını öğrenirler. Öğrendiklerini pek büyük bir fırsat telâkki eden bu Ural — Yayık kazaçıları bin kişilik bir seferî heyet hazırlayarak yola çıkarlar. Türkistanın şimal steplerini yani kazak dalarını kolaylıkla ve süratle geçen bu Rus kuvvetleri Hive toprağında ilk rastladıkları büyük şehir olan Ürgenç'i yağma etmişler ve elde ettikleri ganimetleri bin arabaya yükleyerek, esir aldıkları bin kadını da önlerine katarak gerisi geriye dönerken, Hive kuvvetleri tarafından sarılarak susuz bırakılmışlardır. Birkaç gün şiddetle mukavemet etmek isteyen bu eşkiya kuvvetlerinin büyük bir kısmı imha edilmiş, geri kalan ikiyüz kadar kişi bütün ganimetleri bırakarak yakayı kurtarmağa gayret etmiş, binbir felâketle muhasarayı bir köşeden yarararak Amuderya kıyısına ulaşan bu Ruslar tekrar sarılmış ve kamışlıklar arasında tamamiyle imha edilmişlerdir.

İşte bu hâdiseyi bize yukarıdaki şekilde nakleden General Trotski ve Albay Lobiseviç'in 1873 Hive seferini anlatan eserlerinde (s. 25) aynen şu satırları okuruz: «... Hiveliler tarafından sarıldılar ve susuz bırakıldılar. Yakıcı güneşin tesirine maruz bulunan Kazaçılar öldürülen arkadaşlarının kanlarını emmek suretiyle susuzluklarını gidermeğe mecbur kalmışlardır.»

General ve Albay müelliflerin «öldürülen arkadaşlarının kanlarını emerek» tabirini «arkadaşlarını kanını emmek suretiyle öldürmek» şeklinde anlamak mecburiyetindeyiz. Çünkü ölümle beraber kan akmasının durduğu herkesin bildiği bir hakikattir.

Demek bunlar çapulculuk etmek için masum insanları öldürmek, mamureleri yıkıp yakmakla da kalmıyor, kıymetsiz varlıklarının hayatını idame edebilmek için silâh arkadaşının damarını açarak, kanını emerek öldürmeğe kadar gidebiliyorlardı. Bu ise her şeyden önce insanî, medeni ve ahlâkî seviye müş'iridir.

İşte böyle bir kalite ve tıyneteki insan sürüleri tarafından hazırlanarak Moskof hükûmeti tarafından benimsenen ve tamamlanan istilâ hareketlerinin nasıl cereyan ettiğini müteakip yazılarda anlatmağa çalışacağız.

Y. T.

Türkistan Ceditçiliğine Müessir Olan Kardeş Matbuat

Geçen sayıda Türkistan ceditçilik harekâtının nasıl başladığına dair olan makalede bu hareketin ilkönce Türkistanın, İstanbul, Bâkû, Tiflis, Bahçe-saray ve Kazan matbuatının yayıldığı ve okunduğu büyük şehirlerinde baş gösterdiği belirtilmişti. Bu yazı, Türkistan'da ceditçilik harekâtının uyanmasına uzakdan ve yakından müessir olan kardeş matbuatın ve onu idare edenlerin bir kısmı hakkında azıcık da olsa, aydınlatma vazifesini görebilse ne âlâ. Söze yine çağdaş medeniyetin medhali sayılan İstanbuldan başlayalım:

Elimizde muallim ve muharrir Ali Süavî'nin (**Muhbir**) i, Sıdkî Efendinin (**Mümeyyiz**) i, Ali Efendinin (**Basiret**) i, Ebuzziya Efendi, Namık Kemal, Ahmet Midhat Efendi ve Şemseddin Samî Beylerin (**Hadika**) sı ile Mehmet Ayetullah Efendinin (**Vakit**) nam gazetelerinin bizim Türkistan ceditçileri üzerinde yapmış olduğu tesirler hakkında ehemmiyetli birçok delil ve vesikâlar, var. Biz bu delilleri başka bir fırsatta, sırası ve yeri geldikçe bahis mevzuu yapar ve bu vesile ile cedit mektepleri ve muallimleri muhiti-nin mensubu bulunduğumuz neslin zihinlerinde yerleştirdiği birçok memleket hatıratını da belki açıklama imkânını bulacağız.

Yukarıda tarih sırasıyla isimleri zikredilen İstanbul gazetelerini bin türlü müşkülâtla çıkarıp idare eden zevatın herbiri kalemiyle, sözüyle zamanının oldukça ağır ve bazılarımızın tasavvur bile edemedikleri gayet güç ve gayri müsaîd şartlar dahilinde geniş topluluk üzerinde müessir olmağa gayret etmiş ve fikir mücadelesi sahasında asla yılmadan ve yorulmadan, tarihî kıymetleri haiz birçok müsbet izler bırakmış birer sima ve hepsi de bugünün mücadeleleri için dahi şayanı ibret şahıslardır. Hele bunlar arasından Ali Süavî bilhassa inkılâpçı ve fikir mücadeleleri için her bakımdan örnek olabilecek kıratta yüksek karakterli mümtaz bir fikir adamıdır. Bu ateşli mücadelecinin inkılâbî fikirler yayan gazetesini hükûmet 55 inci sayısından sonra kapattı. Fakat kısa zaman sonra bu gazete London'da çıkmaya başladı. 1867 yılı 31 ağustosta London'da çıkan ilk sayısının baş sütununda:

«(Muhbir) doğru söylemek yasak olmıyan bir memleket bulur, yine çı-

kar» sözleri yazılıdır ve aynı sahifenin yukarısında: «Bu gazete (Londra) da basılır. Neden bahis edeceği içinden anlaşılır. Şimdilik haftada bir çıkar.. Bir nüshası yerinde iki pens. Türkistan'da birbuçuk kuruşadır.» diye kayıd var. Buradaki «Türkistan» o zamana kadar «Memaliki Mahruse» veya «Memaliki Osmaniye» gibi tabirlerle anılan bugünkü Türkiye'nin mukabili olarak kullanılmıştır. Yalnız Ali Süavî'nin değil, şair ve muharrir Namık Kemal'in lisanında da «Türkistan» Türkiye, şairin hayalindeki «Türkistanı Kebir» de Türklerle meskûn bütün Türk ülkelerinin birleşik topluluğunu teşkil eden «Turap» anlamında kullanılmıştır.

Paris'de çıkarmış olduğu (Ulum) gazetesinde neşrettiği makalesiyle Türkçülük cereyanında kuvvetli akisler yaratan Ali Süavî'nin yine Paris'de muhacerette iken, Rusyanın Asyayı vüsta'da yani Türkistan'da ilerleyişini ve o zamanki Hive, Hokand ve Buhara hanlıklarının karşılamış oldukları fecî durumu aydımlatan şayanı takdir neşriyata da alâka ile katlanması her halde üzerinde durulması gereken noktalardır. Ali Süavî 1882 de yayınladığı «Hive» adlı risalesinde:

«...Hâlâ camilerde ve medreselerde kitaplarını okuyup, sözlerini bellemekle iftihar edegeldiğimiz ulema ve hukemanın vatanları olan Maverayı Nehri Rusyalı istilâ etti. İstanbul ruyi teessüf bile göstermedi... İşte Asya'yı Vüsta'da yalnız bir Hive hanlığı kalmıştı. Ana da Rusyalı asker gönderdi. Bizim dinimizden ve kavmimizden ve familyamızdan olan Türk müslümanlar acaba ne haldeler!?... Kimse işitmek bile istemiyor» diyor ve yazısını şöyle bitiriyor:

«Benim gibi âcizin elinden ne gelir. Bari tarihleri ve bizimle geçen ve mevcut olan alâkaları unutulmamak için bildiğimi yazdım. Bu yazdığımdan fazla Hive'nin başına ne gelirse, okuyanlar bu kitabın ahırına ilhak etsinler. (Bak: «H i v e» (fi muharrem 1290), Muharriri: Ali Süavî. İstanbul 1326. S. 133 -134).

Buñada «Basiret» gazetesini sahifelerini kıymetli makalelerle süslemiş olan iki güzide muharriri de elbet hatırlamadan geçemeyiz. Bunların biri «Hayreddin», diğeri ise Ferik Mustafa Celâleddin Paşa olup, bu zevatın ikisi de tarih boyunca «sizin ve bizim hürriyetimiz için» şiarı altında mücadele eden leh milleti evlâdıdır.

«Hayreddin» in asıl ismi **Karski'** dir. Zamanının birçok lehlileri gibi Türk kalem erbabı arasında muhit edinmiş ve sevilmiş bir zattır. Karski'nin soydaşı ve milletdaşı olan Ferik Mustafa Celâleddin Paşa ise Lehistan'ı kurtarmak gayesile yapılan 1848 deki ayaklanmaya yakından katılan Leh asilzadelerinden (**Constantin Borzecki**) dir. Bu ayaklanma muvaffakiyetsizliğe uğ-

radığından Borzecki birkaç yurttaşıyla birlikte Türkiyeye sığınmak mecburiyetinde kalmıştır. İstanbul'a geldikten sonra İslâmiyeti kabul etmiş ve kendisine Şeyhülislâm tarafından Mustafa Celâleddin adı verilmiştir. Türkiye'ye ikinci vatani nazariye bakan Mustafa Celâleddin erkânı harb Mîriliva (Tuğgeneral) larından Ömer Paşa'nın kızıyla evlenerek bir Türk Müslüman ailesi odağı kurup, hem fikrile hem de kalemile bu ikinci yurduna pek faydalı hizmetler ifa etmeğe başlamıştır. 1869 da neşrettiği (*Les Turcs anciens et modernes*) yani «Eski ve yeni Türkler» nam 362 sahifelik Fransızca eseriyle Türkçülük tarihinde şerefli bir yer kazanmıştır. (Bu Fransızca eserin tafsilâtı hakkında Türk Ocakları Merkez Heyetinin 1928 senesi için çıkardığı «Türk Yılı»nın 304 - 309 sahifelerine bakılsın.) Fikriyle, kalemile Türklük için çalışan Mustafa Celâleddin Paşa nihayet canını da ikinci yurdu uğruna feda etmiştir. 1875 de Karadağ muharebesinde, Ferik rütbesini haiz iken, şehit düşmüştür.

II

Geçen asrın üçüncü rub'unda — 1875 de — Bakûda Melikzade Hasan Bey namında bir zat, «*Ekinci*» namıyla bir gazete çıkardı. Bakû vilâyetindeki Zerdab adlı bir kasabada 1841 de dünyaya gelen Hasan Bey mektep yaşına eriştiği zaman anadilinden başka biraz Arapça ile Farsça da öğrendikten sonra Tiflis'deki Rusça Gımnazyumu daha sonra Moskova Üniversitesi Fen Fakültesini bitirmiş ve 1869 da Bakû'ya dönmüş ve burada İdadî mekteplerinde tabiiye muallimliği yapmıştır. Maarif muhitinde edindiği beş yıllık eğitim ve öğretim tecrübelerile hayli olgunlaşan Hasan Bey, «*Ekinci*» sini neşredince, maarif hâdimliğine olduğu kadar cemaat hadimliğinde de elyak kemale erişmiş bir halk terbiyecisi olduğunu hakkıyla göstermiş oldu.

«*Ekinci*»nin ilk nüshası 22 temmuzda çıkmıştır ve üç senelik ömrü olan bu gazetenin birinci yılda, 11, ikinci yılda, 24, ve üçüncü yılda, 20 nüshası çıkmıştır. Tirajı hakkında kesin bilğimiz yok. Fakat birinci yılda, 600, ikinci yılda 283 ve üçüncü yılda 200 müşterisi olduğu anlaşılmıştır. «*Ekinci*» mündericesi itibarile zamanının mühim bir Türk gazetesi olup, en çok ekincilik, iktisadî ve içtimaî işler, bilhassa millî - medenî meseleler hakkında pek değerli yazılar yaymıştır. O zamanki sansür şeraiti «*Ekinci*» yi siyasî meselelere az yanaştırmıştır. Dili sade ve halka yakındır. 26.Eylül.1876 tarihli sayısında, bütün Türklerin tek bir edebî dil etrafında toplanabilmesini sağlamak gayesile yerli lehçelerin birleştirilmesi ve bütün Türkler için her

şeyden önce dil birliği gerektiği ileri sürülmüştür. «Ekinci» nin ektiği ve serp-tiği tohumlar Azerbaycana münhasır kalmamıştır. Bu gazetede Mihmandarlı Kerim Bey, Vezirli Necef Bey, Adgüzelli ile adlı şair Seyid Azîmların da yazıları görülür.

Türk - Rus harbinin başlamasile Zerdablı Hasan Beyin «Ekinci» si kapatıldı. Bu hadiseden birbuçuk yıl sonra Tiflis'de bir Türkçe gazete çıkarıldı. İsmi «Ziya» dır. Bu gazeteyi Şirvan'daki Şemahî şehri kadısı Ünsîzade Said Efendi ile kardeşi Celâl Bey çıkarmışlardır. Celâl Bey Rus şehir mekteplerinden birinde okuduğundan Rusçayı da iyi bilirdi.

«Ziyet» nin ilk sayısı 1879 uncu yılın ocak ayında çıkmış ve 77 inci sayısından itibaren «Ziyayı Kafkas» namını almış ve 1884 üncü yılın haziran ayına kadar devam etmiştir. 104 nüshası çıkmış olan bu gazetenin «Ziya» namıyla basılan sayıları taş basmada ve «Ziyayı Kafkas» adıyla çıkan nüshaları dökme harflerle basılmıştır. «Ziya» ve bunun devamı olan «Ziyayı Kafkas» bütün dünya vakaları ve Türk - İslâm ülkeleri ahvaline dair yazılarla hurufatı islâh meselelerine ait kıymetli makaleler basmıştır.

Ünsîzade kardeşleri «Ziyayı Kafkas» a 1883 de bir haftalık mecmua da eklediler. «Keşkül» ünvanını taşıyan bu mecmua 30 — 40 sahife olarak çıkmış ve 1891 e kadar devam etmiştir. Bu mecmuaya Türkistan, Türkiye, İdil boyu, İran, Hindistan ve Şimalî Kafkasya'dan da yazıcılar katılmışlardır. Türk gazeteciliğinde ismi sık sık zikredilen Ebuzziya Tevfik Bey de «Keşkül» e makaleler gönderirmiş. Bu mecmuada o zamanlar İran'ın Tiflis başşehbenderi olan prens Erfauddevle'nin de yazıları basılmış.

«Keşkül» Azeri, Çağatay ve Osmanlı şivelerinde Türkçe makalelerle Arapça ve Farsça yazılar neşretmiş ve bu suretle mecmuanın bütün Türk - İslâm ülkelerinde yayılmasını ve okunmasını temin etmiştir. Müessislerinden Celâl Ünsîzadenin iddiasına göre, «Keşkül ün çar hükûmeti tarafından kapatılarak muharrirlerin yakalanarak mesuliyete ve sorguya çekilmelerinin sebebi, bu mecmuanın Azerî Türkçesini İstanbul Türkçesine yaklaştırma yolundaki gayretleri olmuştur. «Keşkül» çar idaresi tarafından kapatıldıktan sonra Ünsîzade kardeşleri Kafkasya'yı terk ederek Türkiye'ye sığınmak mecburiyetini duymuşlardır.

Türk ocakları Merkez Heyeti tarafından 1928 inci senesi için çıkarılan «Türk Yılı» nın 336 inci sahifesinde Akcura oğlu Yusuf Bey Ünsîzadeler hakkında şunları yazmıştır:

«Said Efendi ve Celâl Bey bilâhere Kafkasyadan Memaliki Osmaniye-ye iltica etmişlerdir. Ulemadan Hacı Said Efendi, meclisi kebirî maarif ve mec-

lisi tetkikata aza tayin edilmişti; 1912 senesinde vefat etti. Celâl Bey matbuat ve hariciye memurluklarında bulunmuş ve gazetecilik etmiştir. Son seneler Ankara matbuat idaresinde, yaşının ilerlemesine rağmen bir genç gibi intizam ve şetaretle çalıştı. Arasına ciddî ve mizahî şiirler de yazardı. Bugün mütekaiddir.»

III

Türkçülük ve Türk gazeteciliği tarihinde adı daima saygı ile anılacak olan Gaspıralı İsmail Beyin 1883 de Bahçesaray'da çıkarmış olduğu «Tercüman»ın bütün Türk ülkelerine olduğu kadar Türkistan Türklüğü, bilhassa Türkistan ceditçilik harekâtı üzerindeki tesiri önemle araştırmaya değer büyük bir saha ve kendisince geniş bir mevzudur. Rus eşaretindeki Türk ülkelerinde çıkan Türk gazeteleri arasında en uzun ömürlüsü olan «Tercüman» Kırım ile İdil boyu, Türkistan ile Kafkasya Türk İslâmları arasında «usulü cedit» ve «ceditçilik akımlarının kökleşmesine hizmet etmiş, müslüman (Türk) kadın, kızlarının erkeklerle eşit haklara erişmesi gayesini ileri sürmüş, müslümanlar arasındaki mezhep ihtilâflarının kaldırılması gerektiği yolunda çalışmış ve bu sahalarda büyük başarılar sağlamış bir gazetedir. «Tercüman» Türk dilini yabancı sözlerden temizlemeyi, yani tasfiyecilik akımını ileri sürmüştür. Medreselerin ıslahı, «usulü cedit» mektepleri açılması ve programları hakkında değerli yazılar neşretmiş olan «Tercüman» başlangıç veya iptidâî mektepler diye andığımız ilkokullarda ilk üç yıllık tedrisatın yerli Türk şivelerinde, ondan sonraki tedrisatın umumî Türk edebî dilinde yapılması gerektiği fikrini yaymıştır. «Tercüman»ın yani İsmail Beyin «edebî dil» yahut «umumî Türk dili» diye adlandırdığı dil yabancı sözlerden temizlenmiş İstanbul Türkçesi idi. Rusyada 1905 ihtilâlinden sonra matbuat azıcık hürriyete kavuştuğundan (Tercüman) gazetesi «Dilde, fikirde, işde birlik» düsturunu ortaya atmış ve millî siyasî, içtimaî umdeleri tebellür ettirmiştir.

«Tercüman»ın ilk sayısı 1883 de 10 Nisanda çıkmıştır. 1903 üncü yıla kadar haftada bir defa, daha sonra haftada 2 - 3 defa ve 1912 yılının eylülünden itibaren gündelik olarak çıkan bu gazete 35 yaşına girdiğinde, 1918 inci yılı, tatil edilmiştir.

İsmail Bey 1914 üncü yılın 11 eylülünde, sabah saat yedide Bahçesaray'da «Tercüman» matbaasına bitişik kendi evinde, 64 yaşında iken ciğer hastalığından ölmüştür. Bu büyük üstadın ölümü her tarafta olduğu gibi

bizim Türkistanda da büyük elem ve kaygı uyandırmıştı. Türkistan'ın «cedid mektepleri» İsmail Beyin dünyaya gözlerini kapamasını iki gün matem etmişlerdi. Muallimler, genç fikirli ulema ve «cedid mektepleri» nin yukarı sınıf talebeleri hayli zaman göğüslerinde matem alâmeti taşıdılar. (Yaş Türkistan, 1933, sayı 41, s. 17) Türkistanlı Ziya Said matbuat hakkında yazdığı bir eserinde Türkistanı Ruslaştırma yolunda çok çalışmış olan meşhur misyoner Ostroumov'un Türkistan ceditçilerinin gözlerini açan «Tercüman» ve «Hayat» (Bakû'da Ağaoğlu Ahmet Bey ile Hüseyin zade Ali Beyler tarafından çıkarılmıştır.) gazetelerine karşı nasıl hücum ettiğini anlatırken, Türkistan ceditçilerinin «Tercüman» ı severek okuduklarını ve muharriri İsmail Beye karşı büyük muhabbet beslediklerini hattâ İsmail Bey öldüğü zaman ceditçilerden birçoklarının 30 gün kadar göğüslerinde matem alâmeti taşıdıklarını ilâve eder. («Özbek Vakıtlı Matbuatı Tarihige Materiallar», Taşkent, 1927. S. 14.)

İsmail Beyin ölümünden sonra «Tercüman» ın muharrirliğini Hasan Sabri Ayvaz ifa etmiştir. Naşiri: Gaspıralı Rifat Bey idi.

Türkçesi mükemmel olmakla beraber Rus ve Fransız dillerine de derin vukufu olan İsmail Bey «Tercüman» ı çıkardığı zaman henüz 32 yaşında idi. Fakat onun muharrirliği daha evvelden İstanbul'da bulunduğu zaman başlar. İsmail Bey İstanbula gelmeden evvel iki yıl Paris'de kalmış ve orada Avrupa hayatının iç ve dış cephelerini tetkik etmiş, 1874 de İstanbula gelerek, bir yıl muntazaman Türk matbuatını takip etmiş ve buradan Moskova'ya ve Petersburg'a mektuplar göndererek oradaki Rus gazetelerinde neşretmiştir.

Dr. A. OKTAY

Doğu Türkistanda Ziraat ve Hayvancılık

Dergimizin birinci ve ikinci sayılarında Arifhan imzasiyle Türkistanda ziraat ve hayvancılık durumlarını aydınlatan iki makale neşredilmişti. Fakat bu makalelerin muhteviyatı yalnız Batı Türkistandaki ziraat ve hayvancılığa ait idi, çünkü yazarın elindeki tetkik malzemeleri arasında Doğu Türkistana ait kısmı eksik olduğundan dolayı bu konudaki malûmatı verememiştir.

Benim elimde Doğu Türkistanın ziraat, hayvancılık vesaire iktisadî durumlarına ait malzemeler vardır. Ben bu malzemelerden faydalanarak Arifhanın yazmış olduğu kıymetli ve ilmî bilgilere ek ve tamamlayıcı olmak üzere Doğu Türkistandaki ziraat ve hayvancılık özelliklerini sayın okuyucularımıza arz etmek isterim :

Doğu Türkistan 1.740.000 kilometrekare genişliğinde bir memlekettir. Bu memleket iklim bakımından birbirine tamamiyle zıd olan iki kısma ayrılmaktadır. 1. kısım Tanrıdağlarının güneyinde bulunan Altı şehir (Tarım havzası), Turpan ve Kumul bölgelerinden ibaret olup kuru hava mıntıkasıdır ve yok denilecek derecede az yağışlıdır. 2. kısım ise Tanrıdağlarının kuzeyindeki Ürümqi, İla, Altay ve Tarbağatay bölgeleri olup mertup hava mıntıkası olup kâfi miktarda yağışlıdır.

Doğu Türkistanın her iki bölgesinde yaşayan ahalinin başlıca hayatları başka Asya memleketlerinde olduğu gibi ziraat ve hayvancılığa bağlıdır, ama iklim ve başka muhit şartlarına göre özellikleri vardır. Bu makale ile bu özellikleri ayrı ayrı tebarüz ettirmeye çalışmak isterim:

Z I R A A T

Tanrı dağlarının güneyine düşen bölgeler çok geniş düzlüklerden ibaret olup batıdan Pamir dağları, güneyden Karakurum ve Karanlık dağlar ve kuzeyden Tanrı dağları ile çevrilmiş bulunmaktadır. Bu yüksek dağ silsilelerinin zirvelerindeki tükenmez kar zahirleri ve muazzam cumudiyelerin yavaş yavaş erimesiyle vücade gelen ırmaqlar ve dereler bu ülkenin bir kısmını yaşatmaktadırlar. Daha açık izah edelim;

Yukarıda söylediğim veçhile bu bölgenin düz kısmı yağıştan mahrumdur. Fakat bölgenin üç tarafını çevreleyen dağ silsileleri çok yağış alırlar ve bu yağışlardan tükenmek bilmeyen kar yığınları ve zamanla birikmiş olan büyük cumudiyeler bu dağların zirvelerini kaplamış bulunmaktadır. Bu tabii su depolarının alt kısmı mütemadiyen eriyip dağların altlarına sızmakta ve daha eteklerden çeşme olarak yeryüzüne çıkmaktadır. Haziranın başından eylülün sonuna kadar olan 4 ay zarfın-

da güneşin tesiriyle kar ve cumudiyelerin üst kısımları da erir ve daha çok su gelir. İşte Doğu Türkistanı yaşatan hayat maddesi gökten değil, dağdan inmiş olan bu sulardan ibarettir. Çeşmeden gelen sulara «Karasu» ve yazın 4 ayında gelen büyük sulara «Aksu» denir.

Aksu zamanına Kelkün zamanı denir ve o zamanda Doğu Türkistandaki bütün ırmak ve dereler dolup taşar.. Kelkün zamanındaki aksudan ziraat için istifade edilse bile bu suyun zamanı mahdut olduğundan ziraat sahalarının genişlemesinde amil olmuyor. Çünkü asıl ziraat zamanı olan ilkbahar ve sonbahar fasıllarında yalnız karasular kalmaktadır. Bu sebeple Doğu Türkistanın cenup bölgesinde ziraat yeri olarak ırmak ve dere boylarında vahalar kurulmuş ve bu vahaların genişliğinin de karasuların miktarlarıyla ölçülü kalması icabetmiştir. Bu sebepten dolayıdır ki, Doğu Türkistanın güney bölgesinde umumî yüzölçümünden ancak % 2 si ziraata kabil vaziyettedir; geri kalan kısmı, 450.000 kilometrekare olan Teklemakan çölü, 50.000 kilometrekare genişlikte olan Kumul çölü ve daha birçok kum çölleri ayrılmış bulunmaktadır.

Çok eski devirlerden beri Orta Asyada hüküm sürmekte olan kuraklık son 50 yıldan beri Tarım havzasında feci bir şekilde kendini göstermektedir. Nisbeten küçük olan cumudiyelerin açılmasıyla birçok derelerin kurumağa yüz tuttuğundan o derelerden sulanan

vahalar günden güne daralmakta ve ahali başka vahalara hicret etmek mecburiyetinde kalmaktadırlar.

Modern su bayındırlık usulü Doğu Türkistanda yer alırsa kelkün zamanında gelip faydasız geçen aksuları büyük bentler vasıtasıyla istifade mevkiine koymak suretiyle sun'î sulama ziraat sahalarını birkaç misli genişletmek mümkündür.

Yukarıda anlatmış olduğum vaziyetten anlaşıldığına göre güney bölgesinin bütün ziraatları sulama usulüyle yapılır ve bu sulama usulü de şu üç çeşide ayrılmaktadır :

1. Kanalizasyon usulü.
2. Kâriz usulü.
3. Taşkindan istifade usulü.

Bu usulleri kısada şu şekillerle izah edebiliriz :

A. Tarihi bilinmeyen çok eski devirlerden beri kendini göstermiş olagelen ihtiyaç ve uzun tecrübeler, dedelerimizi öyle usta mühendis haline getirmiştir ki, onların vücuda getirmiş oldukları muazzam kanallar, su seviyesini intizama sokan azma (bent) ler ve su tevzi usulleri asrımızın mühendislerini hayrette bırakacak derecede mükemmel ve incedir.

Güney bölgesindeki vahalar, yüzlerce kilometre uzunluğunda olan büyük sun'î kanallar ve o kanallardan ayrılan tali kanallar ve arklar yoluyla sulanırlar.

B. Cumudiyeli dağlardan mahrum olan Turpan ve Kumul bölgeleri ekseriyetle kâriz suyu ile sulanır. (Kâriz yeraltı kanalı demektir).

Binlerce yıl evvel kuraklık faciasıyla mücadelede mecbur kalmış olan Turpan ve Kumul Türkleri yeraltı su cereyanlarını keşfetmişler ve ihtiyaçları olan suları kâriz yoluyla çıkarmak suretiyle kuraklığı yenmişlerdir. O bölgelerde Kârizci adını taşıyan yeraltı su cereyanlarını keşfetme mütehassısları jeologların akıllara ermeyen tecrübe usulleriyle yeraltındaki suları bulurlar ve 100 hattâ 200 metre derinlikte olan suları binlerce metre uzunluğundaki yeraltı kanalları kazarak yeryüzüne çıkarırlar ve ziraatlerini sularlar.

C. Tarım ırmağının kenarlarındaki Dolan dediğimiz yarı göçebe Türkler, eski Mısırlılar gibi, ırmağın taşmasından istifade ederler, yâni kelkün zamanında Tarım Irmağı taşarak geniş sahaları su altında bırakır. Taşkın çekildikten sonra o sahalarda ekin yapılır ve ikinci taşkına kadar mahsuller toplanır.

Tanrı dağlarının kuzeyine düşen bölgeler kâfi derecede yağışlı olup dağ etekleri umumiyetle yağmurla yeşillenir ve gayet bol buğday ve arpa mahsulü verir. O bölgelerdeki ovalarda ziraat sulama usulü ile yapılır, ama çok yağışlı geçen yıllarda ovalar bile sulamaya ihtiyaç göstermez. Bunun içindir ki, Kuzey bölgelerindeki sulama tedbirleri güney bölgelerine nisbetle basittir.

Doğu Türkistanın güney kısmının havası oldukça scak olduğundan pamuk, pirinç bol miktarda yetişir ve mühim bir kısmı bölge haricine ihraç edilir ve başka hububat ta ihtiyacı karşılayacak kadar yetiştirilir. Kuzey bölgelerinde ihtiyaçtan fazla miktarda hububat yetiştirilir ve havasının kışın çok sert ve uzun olması sebebiyle meyva ve pamuk az yetişir.

Doğu Türkistandaki ziraat sahalarının tam istatistiğini vermek mümkün olamamaktadır. Çünkü yağmura ve taşkına ekilen ziraat sahaları daima yer değiştirmekte olduğundan ölçülmesine imkân yoktur. Binaenaleyh yalnız sun'î sulama ziraat sahalarının istatistiğini verebiliriz.

1948 de yapılmış olan resmî istatistiğe bakılırsa sun'î sulama ile ekilmekte olan ziraat sahaları :

17.600.000 mao idi,

Mao, Çince bir yüzölçüm ismi olup 500 U — Çi karedir.

Bir U — Çi, 125 santim uzunluğunda olan bir nevi Çin ölçüsüdür.

Bu hesaba bakılırsa Doğu Türkistandaki sun'î sulama ziraat sahalarının 1.100.000 hektar olduğu anlaşılmaktadır.

HAYVANCILIK

Doğu Türkistanda her çiftçinin ziraat işinin yanıbaşında hayvan yetiştirilmesi zarurî sayılır. Bundan maada, yalnız hayvan sürüleri yetiştirmekle geçi-

nen göçebe aşiretler çok ehemmiyetlidirler.

Doğu Türkistanın 8.000.000 nüfusu içinde 935.000 nüfusa malik olan Kazak aşiretleri, 75.000 nüfusu olan Kırgız aşiretleri ve 50 binden fazla nüfusu olan Kalmak Moğollarının hemen hemen hepsi, dağlık yaylalarda oturur ve hayvan sürüleri ile hayatlarını temin ederler. Adı geçen aşiretlerden başka Karanlık dağ yaylalarında ve Tarım boyundaki ormanlarda hayvan beslemekle geçinen yüz binden fazla halk vardır.

Doğu Türkistandaki hayvancılık, 1934 ten evvel şimdiki durumundan çok yüksek idi ve hayvan sürüleriyle geçinenler, memleketin en zengin unsuru sayılırdı. Fakat 1934 ve 43 arasındaki komünist istilâsı, memleketin iktisadî hayatını tamamiyle harabeye çevirmiş ve bilhasbâ hayvancılıkla yaşıyan aşiretlerin buldukları sahalarda komünist yağmacılığı aşağıdaki surette belirmişti :

1. Ruslar milyonlarca hayvanı yağma ederek gizlice Rusyaya götürmüşlerdi.

2. Ruslar, Doğu Türkistanda kurdukları kukla hükûmetle bir ticaret muahedesi ilân ederek bu muahede mucibince ticaret maskesi altında yine milyonlarca hayvanı Rusyaya götürmüşlerdi.

3. Komünist tecavüzüne karşı mütemadiyen savaşıyan bu aşiretlerin hayvan-

larını beslemek için ekseri vakitlerde emin yer bulamadıklarından milyonlarca hayvan açlıktan ölmüştü.

Bu sebeple Doğu Türkistandaki hayvan sayısının yarıya inmiş olduğunu tahmin etmek hiç te hata olmayacaktır. 1948 istatistiğine göre Doğu Türkistandaki hayvanların sayısı şudur :

Koyun: :	12,465.000
At :	4,122.000
Sığır :	3,911.000
Keçi :	2,315.000
Eşek ve katır	3.115.000
Deve :	192.000

Doğu Türkistandaki koyun, at ve sığırlardan Tanrı dağlarının kuzeyindeki bölgelerde yetiştirilen kısmı iri cüsseli ve soğuğa dayanıklı cinslerdendirler. Bu cinsler, et ve süt bakımından çok verimlidir. Tanrı dağlarının güneyindeki bölgelerde yetiştirilen atlar, şekil itibariyle çok güzel ve süratli yürüyüşe malik cins atlardır. Koyunları, cüssece nisbeten küçük olsada etinin lezzetli olması ve yününün ince ve uzun olması bakımından ticarî kıymeti fazladır. Sığırları ise ufak ve evcil cinstendir. Fakat Karanlık dağ yaylalarında yetiştirilen Kotaz (Tibetlilerin Yak dedikleri) ismindeki uzun yünlü sığırlar fevkalâde iri cüsseli ve çok verimli bir cins sığırdır.

Develer ise Nar dediğimiz tek hörgüçlü ve eğri dediğimiz çift hörgüçlü olmak üzere iki türdür.

M. E. BUĞRA

Zamanımızın Süavîsi

Bizim Türkistan millî neşriyatını muntazam surette takip edebilmek imkânını bulanlar nazarında A L I S U - A V î isminin pek de yadırganmayacağını kuvvetle umabiliriz. Çünkü bu ateşli hürriyet âşıkının ismi vaktiyle Türkistan millî neşriyatı sahifelerini birçok vesilelerle süslemiş olduğu gibi onun manevî şahsiyeti hürmetle anılmış, hattâ resmi bile bir zamanlar Berlin'de münteşir «Yaş Türkistan» da basılmıştı. Dergimizin bu sayısında, 15 inci sahifede, Ali Süavî'nin Rusya'nın ve Rusyalının tecavüz ve istilâsına maruz kalmış olan Türkistana ve Türkistanlı kardeşlerine karşı göstermiş olduğu samimî hassasiyet ve ilgiyi tebarüz ettiren sözlerinden bir kısmı, kendi kaleminden çıktığı şekilde nakledildiğinden, o birkaç satır bile bu hürriyetseverin manevî şahsiyeti hakkında her okuyucuya kâfi derecede kanaat verebilir mahiyettedir. Onun için bu yazıda, bir daha Süavî'nin şahsiyeti üstünde durmağa lüzum görmiyerek bazı evsaf ve harekâtiyle bize bütün hayatı boyunca «sizin ve bizim hürriyetimiz için» şiarına candan bağlanmış olan Süavî'yi andıran başka bir soydaş muharririn bizi ilgilendiren bazı neşriyatından bahsetmek niyetindeyiz. Mesele ile yakından ilgilenme ve bağlanma bakımından Ali Süavî ile bu çağdaş muharrir arasında büyük ve

nazarı dikkati çeken birçok benzerlikler var ,yalnız şu farklarla : Süavî'nin o zamanki Rusya ve Rusyalının tecavüz ve istilâsına maruz kalan kardeş ülkeler hakkındaki yazıları Londra ve Paris'te yazılır fakat bu yazılar o zamanki Türkiye'ye gizlice sokulur, gizlice okulur ve bu suretle onun hür fikirleri gizlice yayılırdı. Bugün bahis mevzuu etmek istediğimiz yazılar ise New York ve Vaşington'da yazılıyor ve Türkiye-mize açık ve normal yollardan gelerek İstanbul gibi büyük ve medenî bir merkezde çıkan, memleket içinde ve dışında çok okunan gündelik bir gazete-de tabii herhangi bir baskı ve kontrola tâbi tutulmadan serbestçe basılarak yayınlanıyor. Bu, gerçek demokrasi idaresinin fertlere bahşettiği altın madalyanın bir yüzü. Diğer yüzü de yine bu çeşit idarenin mevzuubahis yazarımıza yarattığı durumdur ki; bu da demir perde gerisine dönmek için intihap ve tercih edilen çeşitli intihar hadiselerinin yakın tarihte bıraktığı "Yüzkarası" tesiriyle hür dünyaya sığınmış ve hürriyeti seçmiş olan zümrenin Türk kısmıyla temas imkânını doğurmuş ve bazı olayların gelişmesiyle hâsıl olmuştur.

Meseleye samimî ilgisi ve bağlılığı yüzünden kendisine «Zamanımızın Süavîsi lâkabını yakıştırdığımız muharrir

R e h a O ğ u z T ü r k k a n ge-
çen sene mart ayında Nevyork'da «A-
merikanın Sesi» Radyosunun bürosun-
da, Türkistan şubesinin odasında, mül-
teci Türk gruplarıyla konuşmuş. Bun-
lardan Türkistanlı genç bir doktor he-
yecanla ve berrak bir şekilde fikrini şu
şekilde ifade etmiş:

«Rusya çökerse veya demokratlaş-
tırılırsa, Rus esiri milletler dâvasını A-
merika ne şekilde ele alacaktır? Be-
yaz Rusların bilhassa Kerenski grupu
Menşevik «Demokrat» Rusların Ame-
rikada nüfuzu büyüktür. Bunların ga-
yesi, Bolşevizmin imhasından sonra,
emperyalist Rusyayı aynen muhafaza-
dır. «Büyük Rusya bölünmez» iddia-
sındadırlar. Onun için Türk ve diğer
Rus esiri milletlerin tam istiklâl kazan-
malarına mâni olmak için ne lâzımsa
yapacaklardır.

Türkiye, Bolşevik olsun, Menşevik
olsun, muazzam bir Rus kudretinin
mevcudiyetini menfaatlerine uygun gö-
rebilir mi?»

Türkistanlı genç Doktorun bu söz-
lerine odada misafir olarak bulunan
bir Azerî gazeteci aşağıdaki sözleri ek-
lemiştir:

«Yalnız o da değil,» demiştir. «Far-
zedin ki Birleşmiş Milletler, Rus esiri
milletlerin azad olması prensibini ka-
bul etti. Bunda Türkler olduğu gibi,
Ukraynalılar, Gürcüler, Ermeniler. ih-
var. Ukraynalılar Amerikada çok iyi
organizedir. Ermeniler de kuvvetlidir.
Gürcüler de. Türkler - yani Rus esiri

Türkler — bütün bunların içinde en za-
yılı unsurdur. Sovyetler de, Ruslardan
sonra en kalabalık kütleyi Türkler teş-
kil ettiği halde, Amerikada 5 — 10
mülteci den ibarettir. Batı Almanya
kamplarında durumları az çok kuvvet-
liyse de, yarınki dünya gelişmelerinde
rolü büyük olacak olan Amerikada
tesirleri sıfırdır. Yarın Ukraynalılar ol-
sun, Ermeniler ve Gürcüler olsun, mil-
lî sınırları bahsinde herhalde bir sürü
iddialarla ortaya çıkacaklardır. Böy-
le bir günde dış Türklerinin kimsesiz
ve öksüz kalması doğru mudur? Göz-
lerimiz Türkiyeye dönüktür. Biz Tür-
kiyeyi kardeş ve ağabey olarak biliyo-
ruz. Dilimiz, dinimiz, ananelerimiz hep
birdir. Çok eski tarihî beraberliğimiz
unutulmuş olsa bile, Enver Paşanın
Türkistanda şahadeti ve Atatürk'ün
büyük inkılâpları bizleri yeni bir tarihî
bağla bağlamış bulunuyor. Bugün A-
zerbaycan, Türkistan ve Kazanda mil-
yonlarca gencin adları «Enver» ve
«Mustafa» dır. Türkiye bizim liderimiz-
dir. Türkiyenin tarihî vazifesini ve li-
derlik misyonunu ifadeden çekinmiye-
ceğini umuyoruz.»

Bu ateşli sözleri bir başka Türkistan-
lı da şöyle bağlamış :

«Hür milletler camiasında davâmi-
zı ancak Türkiye benimseyebilir ve,
yarın değil, bugünden müdafaa edebilir,
Beyaz veya Menşevik Rus cemiyetle-
rinin tesiri çok olabilir; fakat kudretli
Türkiye devletinin sözü ve reyi daha
ağır basabilir.»

Yukarıdaki iki Türkistanlı ile bir A-

zerhıycanlı gencin ifadeleri üzerinde dikkat ve ciddiyetle durmanın değeri tebarüz ettiren Reha Oğuz Türkkan Türkiyenin dış Türkleriyle münasebeti meselesinin şimdiye kadar, pek az istisna ile, hep şairlerin, tarihçilerin, muharrirlerin, sosyoloğların alelumum gayri mesul ve romantik çevrelerin meşgalesi olduğunu ileri sürüyor ve resmî makamı hedef ve muhatap tutarak:

«Millî siyasetimizi formüle edenlerimiz ve hariciyemizin bu çok mühim dâvâ üzerinde bir prensip kararına varmaları zamanı gelmiştir. Bugüne kadar hüküm süren münferid sevgi tezahürleri, lâkaydi beyanları, şüpheler ve tereddütler yerine, milletlerarası dünya siyasetinin katı realitelerini ve potansiyel kuvvetleri hesaba katan geniş bir dış siyaset sistemi kurmamız günü gelmiştir. Bunun «Panturanizm» le alâkası olmadığını bilmeli ve bildirmeliyiz. Panturanizm veya Turancılık; dost bazı büyük devletleri olduğu kadar, Rus düşmanı komşularımızı, hattâ Azerileri ve Türkistanlıları bile ürkütebilir...» diyor.

Reha Oğuz Türkkan'ın da kanaatine göre, Türkiye Devleti Moskova dükalığı yayılıp koca bir İmparatorluk haline girdiği günden beri tehlike içinde yaşamıştır. Şu sebepten Türkiyeliler Rusyanın emperyalimizden vezgeçmesini ve Rusların yaşadığı mıntıkaya münhasır kalmasını temenni ederler. Rus esiri milletlerin — Türk olsun olmasın — müstakil olmaları Türkiyenin menfaati icabıdır. Türkiye siyasetinin

ana prensiplerinden biri, Ukraynanın, Gürcüstanın, Polonyanın, Estonyanın, bilhassa Azerbaycan, Türkistan ve Kazanın istiklâli olmalıdır. Türkiye Birleşmiş Milletlerde bu öksüz Türk gruplarının müdafiliğini üzerine almalı. Batı Almanyadaki mültecilere yardımda bulunmalı, Amerika'da da Türkiye propagandasını yaparken, bir iki kelimeyle de bu mazlum milletlerden bahsedecek kadar akli selim eseri göstermeli ve : «Meselâ, Kırım katliamının hesabını Birleşmiş Milletlerde İngiliz delegesi ve Belgrad'da Tito kadar, Selim Sarper de sormalıydı.»

«Cumhuriyet» (İstanbul. 19/3/52)

Reha Oğuz Türkkan'ın «Cumhuriyet» gazetesine bu yıl nisan ayında Newyork'dan yolladığı son mektubu, Stalin'in ölümünü müteakip Amerika'da hüküm süren havayı ve kongre azalarının Rus esiri Türkler hakkındaki kanaatlerini öğrenmek bakımından pek önemlidir.

Bilindiği üzere Eisenhower cumhurbaşkanı seçilmeden önce ve seçildikten sonra, Moskova esaretindeki milletleri kasederek : «Esir milletler iyi bilsinler ki, Amerika onların esaretini tervec edici ve göz yumucu bir anlaşmaya hiç bir zaman girmeyecektir. Esir milletler ümitlerini kaybetmesinler; Amerika onlar aleyhinde hiçbir gizli veya açık bir anlaşmaya girmeyecektir.» demiştir.

Stalin'in ölümünü müteakıp Malenkov tarafından başlanan «sulh taarruzu» nun Amerika cumhurreisinin açıklamış olduğu yukarıdaki prensibe ne kadar tesir edip etmediği hakkında kesin kanaat edinemediğini yazan Reha Oğuz Türkkan ayan ve kongre azalarıyla yapmış olduğu konuşmalarını şöyle hü-lâsa etmektedir :

— Cumhuriyetçi milletvekili Charles Kersten'le dünya haritası başında saatlerce konuştuk. Dünya olaylarına geniş bir ihtisası olan Kersten, Rusya mahkûmu milletler meselesiyle yakından alâkalanmış olan bir zattı. 9 Mayıs 1951 de, «Kersten Resolution» namıyla maruf olan Meclis kararına sebep olmuş ve Rus mahkûmu milletlere — Özbek, Türkmen ve Azerbaycan Türklerini de ismen dahil ederek — yardım edilmesi prensibini kabul ettirmişti. Daha sonra, MSA — yani yeni Marşal Plânı Yardımı Kanunu kabul edilirken, «Kersten amendment» namıyla maruf fıkrayı ilâve ettirmiştir. Kanunun bu fıkrası gereğince Marşal Plânının yüz milyon doları, «Demirperde gerisinden kaçan mültecilere yardım ve cumhurbaşkanının münasip göreceği faaliyetlerde bu mültecilerin tanzim ve teşkilâatlanması» için tahsis edilmektedir. Bu fıkra son birkaç aydır Birleşmiş Milletler Rus delegesi Viçinski'nin şiddetli hücumlarına maruz kalmıştır. Ruslar bu fıkrayı «Rusyanın dahilî işlerine müdahale» tarzında tefsir etmişlerdir. Amerikan delegesi Lodge ise, sükûnetle verdiği cevabında, «Mültecileri Amerikalıların hareketi değil,

Rusların zulmü kaçırıyor; biz ise onlara sadece yardımcı bir el uzatıyoruz. Ruslar bizden değil, kendi müstebitliklerinden şikâyet etsinler.» demiştir.

Reha Oğuz Bey milletvekili Kersten'e pek haklı bir sitemde bulunmuştur. Çünkü o mecliste Rus mahkûmu milletlerden bahsederken «Baltıklılar, Ukraynalılar, Gürcüler ve diğer Rus olmayan gruplar» tabirini kullanarak, 35 milyonluk Türk kitlesini bir «vesaire» tabiri içinde geçirivermiş, başka bir yerde de Rusların taktiğinin farkına varamadan âlet olarak, «Özbekler, Kazaklar, Türkmenler, Azeriler.. ilh.» demekle hepsi Türk olan bu kabileleri, ayrı milletlermiş ve ufacık ufacık önemsiz gruplarmış gibi gösterdiğini belirttiği zaman Kersten büyük bir alâka ile yerinden fırlayarak: «Doğrusu bu kabilelerin bir veya ikisinin Türkçe konuştuğunu bilmekle beraber, hepsinin Türk olduğunu ve Rusya esaretinde bu kadar geniş bir Türk kitlesi bulunduğunu bilmiyordum. Niçin siz Türkler bu hususu aydınlatmıyorsunuz? Baksanıza, Ukraynalılar ve Gürcüler nasıl çalışıyor! Ben de zannediyordum ki Rusya içinde en mühim unsur Ukraynalılarla Gürcülerdir.» demiştir.

Kersten bilhassa Rusya esaretindeki Türklerin Türkiyeye karşı olan hislerini merak etmiş ve Reha Oğuz Beyin soy, dil, din ve kültür birliği ve his yakınlığına dair verdiği misalleri dinleyerek heyecanlanmış ve : «Bu vaziyette Rus esiri milletler içinde en önemli unsur Türkler oluyor. Yalnız 35

milyon olmak ve Rus düşmanı olmak bakımlarından değil, ayrıca da Türkiye gibi, bizim en kuvvetli müttefikimiz olan bir milletle alâkaları dolayısıyla önemlidirler. Türkiyenin de böyle 35 milyonluk bir kütle üzerinde prestij sahibi olması, onun kıymetini arttırır..» demiştir.

Reha Oğuz Beyin bu son Amerika mektubunda göze çarpan bir kısım da, Amerikaya sığınmış olan Rus mülteci gruplarının geniş faaliyetleri hakkında Kersten'in ağzından da bazı şeyler öğrenmiş olmasıdır.

Milletvekili Kersten, Rus gruplarının bolşevizm yıkılırsa, Rus İmparatorluğunu parçalamadan aynen diriltmek istediklerini, esir milletlere hak tanımadıklarını anlatmış ve : «İşin tehlikesi şu ki, müessir oluyorlar. Vaşington'da olsun, matbuatta olsun, mükemmel teşkilâtları sayesinde ağır basıyor. Esir milletlerin istiklâlinden bahs eden Amerikalılara: «ne yapıyorsunuz? Yüz milyonluk Rus milletini Amerika'ya düşman etmek ve bolşevizme sımsıkı bağlamak mı istiyorsunuz?» diyorlar. Doğrusu bu tarz telâkkileri de Amerikalıları düşündürüyor..» demiştir.

Reha Oğuz Bey, «Cumhuriyet» in 7.5.1953 tarihli sayısında neşredilen

mevzuubahis mektubunun sonunda, Rus esiri Türklerin ve Ukraynalıların potansiyel kuvvetlerini merak eden Birleşik Amerika milletvekilinin kendisine bu hususları etraflıca ihtiva edecek bir «memorandum» yazmasını rica ettiğini de açıklamıştır ki, bu «sizin ve bizim hürriyetimiz için» şiarına cidden ve kalben merbut bir Türk hürriyet mücadelecisinin Vaşington'daki Kersten, Armstrong ve Maron gibi muteber milletvekilleri muhitinde edinmiş olduğu itimad ve nüfuzun derecesini lâıkiyle göstermeğe değer ve bizim gibi istiklâlcileri candan ilgilendirip sevindiren bir hâdisedir.

Geçen asrın Avrupa muhitinde yılmadan Türkiye ve Türkistan Türklüğünün hürriyeti uğrunda fedakâr mücadelesiyle ismini tarihe şerefle yazdıran Ali Süavî'nin misyonunu bugün Amerikada biraz da geniş anlamda yapmağa gayret etmekte olan Reha Oğuz Türkkan kardeşimizin şahsında büyük ve mümtaz bir hürriyet mücadelecisinin haleflliğini müşahede etmek bize Türkçü ve istiklâlciler olarak hatsiz gurur ve sürür veriyor. Biz «Zamanımızın Süavîsi» ni şerefli misyonundan dolayı yürekten kutlular ve kendisine candan daha büyük gayret ve başarılar dileriz.

Dr. A. OKTAY

Türkistan şivesinden seçme şiirler

BEHAR HEVASI

(1951 Baharında Keşmirde Yazılmıştır.)

Himalaya şu aldımın çekil bir yakka
Karakuram özünü tart yoldan yirakka
Karanğutağ sen mu sürül biraz uzakka
Salkınlasun yürekimnin otluğ yarası.
Kelip mana güzel yurtnın Behar hevası.

Çiçekledi güzel yurtnın uçmak bağları
Gülzar oldu çukur orman igiz tağları
Keldi yurtnın canı_tenge rahat çağları
Canım ister bir körünse yurtnın karası
Esip kelse ipar yıdılığ Behar hevası.

Tüşmu idi bağlar ara kezgen çağlarım?
Heyalmidi uşol uçmak kebi bağlarım?
Kayda kaldı can yaylağı cennet tağlarım?

Akıp ketti kayelerge kevser deryası?
Kaysı yakka esmektedir Behar hevası?

Yat keledur ypt illernin yeri hem suyi
Gamhanedur dilge yakmas bağı hem öyi

Veyranedek körünmekde şehri hem köyi

Yurt kaygısı yurtsuzlarının ruhî gızası
Heyaldm ketmes yurtnın Behar hevası.

(TÜRKİYE ŞİVESİ)

Himalâya şu önümden çekil bir yana
Karakurum kendini çek yoldan iraga
Karanlık dağ sen de sürül biraz uzağa
Serinlèsin yüreğimin otlu yarası
Gelip bana güzel yurdun Bahar havası

Çiçekledi güzel yurdun cennet bağları
Gülzar oldu çukur orman yüksek dağları
Geldi yurdun can ve cisme rahat çağları
Canım ister görünseydi yurdun karası
Esip gelse mis kokulu Bahar havası

Rüyamidi bağlar ara gezen çağlarım?
Hayalmidi o cennet gibi bağlarım?
Nerde kaldı can yaylası cennet dağlarım?

Nerelere akıp gitti kevser deryası?
Ne tarafa esmektedir Bahar havası?

Yad geliyor yad illerin yeri hem suyu
Gamhanedir hoşla gitmez bağı hem evi
Viran gibi görünmekte şehri hem köyü
Yurt kaygısı yurtsuzların ruhî gıdası
Hayalimden gitmez yurdun Bahar havası.

Yurtdın, yirak, candın yirak bu öksüz
tenler

Yat yurlerde yaşamakta cansız beden-
ler

Ceger kanı, kaygı hasret içken, yiğen-
ler

Derdimizin yurtdın başka yuktur de-
vası

Can bergüsü bizge yurtnın Behar he-
vası

Baykuş yatur veyran bolğan bağlar or-
nıda

Cehennemdur o uçmakdek tağlar ornı
da

Bülbül hamuş, vakıraydur zağlar or-
nıda

Terim derya boldı mâsum kanlar der-
yası

Zehir boldı canğa şifa Behar hevası

Toprağıda kaynamakta şehidler kanı

Hevasıda yanrar mezlum millet fiğanı

Vetenperver erler bile toldı zıdanı

Her seati bir kıyamet şuru-ğavğası

Semum yeli bolup esti Behar hevası.

Kayğırmağul Buğra, «Veten azad bol-
ğusu»

Yakın künde vahşi düşmen berbad bol-
ğusu

Veten yine uçmak kebi abad bolğusu

Kökrekiğe basar seni veten anası

Karşılardur seni yurtnın Behar hevası.

Yurttan uzak, candan uzak bu öksüz
tenler

Dış yurtlarda yaşamakta cansız beden-
ler

Ciğer kanı, kaygı hasret içen yiyenler

Derdimizin yurttan başka yoktur de-
vası.

Can verecek bize yurdun Bahar havası

Baykuş yatur viran olan bağlar yerin-
de

Cehennem var cennet gibi dağlar ye-
rinde

Bülbül susmuş, bağınyor zağlar yerin-
de

Tarım nehri oldu mâsum kanlar der-
yası

Zehir oldu can ilâcı Bahar havası.

Toprağında kaynamakta şehidler k

Havasında gürler mazlum millet fiğa

Vatanperver erler ile doldu zıdanı

Her saati bir kıyamet şür-ü-gavğası

Semum yeli olup esti Bahar havası.

Mahzun olma Buğra, «Vatan azad o-
lacak»

Yakın günde vahşi düşman berbad o-
lacak

Vatan yine cennet gibi abad olacak

Kucağına alır seni vatan anası

Hem karşılar seni yurdun Bahar havası

M. E. BUĞRA

Atalarsözü

Atalarsözü hakkında meslekten yetmiş olan türkolog bilginlerimizin söz söylemek salâhiyetini haiz olduklarını, böyle ehemmiyetli ilmî mevzular etrafında söz söylemek benim salâhiyetim haricinde olduğunu biliyorum. Bununla beraber hafızamda kalan birkaç atasözünü toplayarak arzitmeyi faydalı buluyorum.

Atalarsözü, deyip geçmiyelim, çünkü bu sözler atalarımız ve halk şairlerimiz tarafından söylenen hikmet, felsefe, masal ve şürler olup büyük mânalar ifade eden kıymetli sözlerdir. Atalar sözü kimin tarafından söylendiği belli olmayan, fakat nesillerden beri ağızdan ağıza dolayan ve halk arasında kıymetini muhafaza edegelen sözlerdir „hattâ içlerinde öyle sözler vardır ki, Türkistanın en ücra köşelerine varuncaya kadar bütün halk üzerinde hakim olagelmıştır.

Menelâ : Bir vaka karşısında hemen «Yağ içkende yat yahşı, kan içsemu kanımda yahşı» derler — Yabancı ile yağ içerse dahi günün birinde o yine

yabancıdır; fakat her ne kadar kardeşle kan içerse dahi gün olur ki müşkül anında o yine kardeştir.

Hikmetlerden biri :

Karaçe oğlu hace oğludın kem
Muallim bolse seyyiddin öter hem
Haseb fevkı nesebdur ey nekü hal
İpek tondın öter hem işleğen şal

Yani asil olmayan bir kimse asil olandan aşağı gözüdür ise de şayet ilim öğrenerek muallim olursa o asili de geçer. İlimle kazanılan mevki ve rütbe ise asillikten gelen rütbeden üstündür, tıpkı işlenmiş bir yün kumaşın ipek kumaşdan üstün olduğu gibi.

Başka bir atasözü vardır : « Öy özümnikî deme divar tegide kişi bar » — Evini kendi evim diye her ağzına geleni söyleme, belki duvarın altında birisi saklanmış olabilir.

Ben bu mütaleâ ile hem halk edebiyatından ve hem de atasözlerinden bir örnek olmak üzere bu kısa parçaları arzitmek isterim:

HALK ŞİİRLERİNDEN

Altunlı konguzni balalar uşlaşıp
İp bilen köklerge uçurup oynayler
Kullukni söymeğen yoksulni küçleşip
Nemeğe özinin erkiğe koymayler

Uluğ kattıg ağdarğuçi bir köreş
Ya bar boluş ya yok boluş, yok yaraş

Halk istese azad bolsun bu ölke
Bitsün onun başıdaki kölenge
Yoklukni de açlıkni de yok eter
Öz yurtini her nerseğe tok eter

Yokmu gayretin neğe turasen?
Köklem erkini dayim kütesen
Akızıp közden derdli yaşlarnı
Yaylar aldıda başını iğesen

Neğe başını kattık tutmaysen?
Neğe tosukni bozup ötmeyesen?
Düşmenlerini arkağa taşlap
Erkin yögürüp yürmeysen?

A T A S Ö Z L E R İ N D E N

Aynın onbeşi karanğuluk bolse onbeşi
yaruk.

Aşan halal bolse küçede iç.

Atılğen ok kaytıp kelmes.

Atalmeğen şapkan hem yüzge teğer
hem başka.

At tepeğini at köteredi.

Atden tüşse de eğerden tüşmeydi.

Erkişi sözini merekede söyler.

Eğri kazukka eğri tokmak.

Ülfetin alakarğa bolse yiğenin tezek
boladı.

Öziğe boy bolalmeğen başkasiğe yen
bolalmaydı.

Bir kün tuz içken yerge kırk kün selam.

Birninki mingē minninki tümengē te -
ğedi.

Bolmeğenge bolışme.

Baş yarılsa börk içide kul sinsa yen
içide.

Burunni sasiğ dep kesip bolmaydı.

Bimeze kavunnın uruğı köp boladı.

Birevge gör kazsan özün yıkılasen.

Bikasem çapange nemedden yaka ya-
raşmaydı.

Tokayge ot tüşse höl ve kuruk beraber
yanadı.

Tüyeğe min uzakni oyla.

Çıkkın işikni kattıg bikit.

Çakımçının yüzi kızarır.

Çöçvereni hem sanama.

Zaman sana uymasa sen zamanğa uy.

Kaş koyamen dep köz çıkartma.

Karakçi topdın ayrılğanni sancir.

Koşnun kör bolsa közünni kıs.

Koynunden tökülse koncuğa tüşedi.

Kol yügrüki aşka til yügrüki başka te-
ğedi.

Karı bilğenni peri bilmes.

Karğa bir çokup iki karaydı.

Nakesden karz alma, alsan hem harç-
leme, çünkü hem yolda tutar hem gör-
de.

Taşnı mívelik yağaçka atarlar.

Gilem satsan koşnuna sat, bir çetide
özün olturasen.

Kör hissesini bir katım yokatadı.

Hazır aşke ortak köp boladı.

Meslahatlık iş biter, meslahatsiz iş yi-
ter.

Yahşı söz yılan inidin çıkar, yaman söz
bilen musulman diniden.

Yalğuz atnı çanı çıkmas.

TEVEKKÜL BABUR

Türk Kazak Aşiretlerinin Yaşayışları

Türkistanın kuzey kısmında yaşayan göçebe Türk aşiretleri « K A - Z A K » ismiyle tanınmaktadırlar.. Kazak aşiretleri yaşayış tarzı bakımından bazı hususiyetlere sahiptirler.. Bu hususiyetlerden şehirli Türk kardeşlerimizin enteresan bulacakları birkaç noktayı kısaca arz etmek isterim :

Kazak aileleri yaz aylarında yaylalarda «AK ÖY» denilen çadırlarda otururlar. Bu çadırların iç kısmı birbirine raptedilen bir türlü portatif tahta parçalarından olup umumiyetle kırmızı boyalıdır. Bu tahta parçaları Çanğrak denilen kubbe şeklindeki üst kısım ve duvar hizmetini gören Kanat denilen alt kısımdan mürekkeptir. Çadırların dışı umumiyetle beyaz keçeler ile örtülür ve bu keçeler türlü renkli ipliklerden örülmüş olan süslü iplerle tutturulur. Çadırlar ailelerin zenginliğine göre büyük ve küçük olurlar. Meselâ : Büyük zenginler 8 kanatlı, orta halliler 6 kanatlı ve fakirler 4 kanatlı çadırda otururlar.

Yaz günlerinde her aile bağlayıp besledikleri kısırakların sütlerinden «Kİ-Mİ-Z» yapar. Kımızı hazır olan mahalleye etraftakiler toplanır, kımız içer, kuzu ziyafetlerini yer ve eğlenirler. Kazaklar misafirperverdirler, her misafir için bir hayvan kesmek kazaklarda çok mühim bir âdettir. Büyük misafir için tay, başka misafirler için ko-

vun ve hiç olmazsa kuzu keserler, Şerefine bir hayvan kesilmeyen misafir ev sahibine ne kadar darılsa haklıdır.

Kazak aileleri kışın çam kütüklerinden yapılan sıcak evlerde otururlar, hayvan sürüleri açıkta ve otlakta bulunur. Kışın hayvanlar semiz olmadığı için kazaklar kışın yiyecek etlerini sonbaharda semiz hayvanları keserek kurutmak ve sucuk yapmak suretiyle zahire ederler ve bu kurutulmuş ete «SUR» ve sucuğa da «KAZI» derler.. Her aile kendi zenginliği ölçüsünde at, sığır ve koyun olmak üzere 70 ten, beş altıya kadar hayvan keserek sur yapar. Kazaklar kışın bu sur et, kurut, yağ ve biraz hububat ile hayat geçirirler; yazın ekseriyetle süt ve süttten mâmul şeylerle beslenirler. Kazaklar süttten şu 7 türlü gıda maddesini imâl ederler. Kurut, erimçik (sarı peynir), ak erimçik (beyaz peynir.) tereyağı, süzme, kaymak, ayran. Bunlardan maada kısırak süttünden kımız yaparlar.

Kazakların itikadlarıncâ kımız her türlü hastalığa karşı ilâçtır. Hattâ Kazaklar : «Kazağın doktoru kımız» diye bir vecize söylüyorlar. Kazakların yemeklerinin % 75 ini süt ve süttten mâmul şeyler teşkil ettiğinden ve buna ilâveten temiz hava ve temiz su ile yaşadıklarındandır ki onların vücutları çok sağlam ve hasta son derece az olur.

Kazakların asıl servetleri at, koyun,

sığır ve deveden ibaret olan dört türlü hayvan sürüsüdür. Kazak aşiretleri arasında dört türlü hayvan sürüsü ne malik olan kimselere Bay (zengin) denir. Bu dört türlü sürüye malik olmayan kimse ne kadar zengin olursa olsun Bay sayılmaz. Bu konuda şu atasözü vardır : «Özü bay, dört türlü say.» Dört türlü sürüsü mükemmel olan zenginlere söylenir.

Kazak aileleri hayvan sürülerini muhafaza etmek ve çoğaltmak tedbirlerini gayet iyi bilirler; hangi fasılda ne gibi ot, ne gibi su ve ne gibi havanın hayvana faydalı olacağını ve yahut zararlı olacağını her kazak bilir ve bütün teferruatıyla tatbik eder. Gebe hayvanların muhafazası ve bilhassa gebe kısırakların tay düşürmemesi için ilmi denilecek derecede ince usulleri vardır.

Kazak aşiretlerinin düğün merasimlerinde bir çok enteresan âdetler vardır ki onu da kısaca arz ediyorum.

Kazaklar nikâh merasimine «KUDALIK» derler. Kudalığın ilk şartı damat tarafından gelinin babasına «KALING» verilmesidir. Kaling iki tarafın servetlerine bakılarak çoğu 100 ve azı 40 kısıraktan ibarettir.

Düğünde hazır bulunanlara hediye

vermek üzere «KIT» ismini verdikleri kumaşları hazırlarlar. Bu kumaşların üçte ikisi damat tarafından ve biri de gelin tarafından temin edilir.

Cırtıs dedikleri bir hediye daha vardır. Bu da en zenginler için 300 metre kadar kumaştan ibaret olup damat tarafından gelinin ailesine verilir ve bu cırtısın bir kısmı damadın ilk olarak kayınbabasının evine gittiği günü verilir ve bir kısmı da toy (gelini damadın evine nakledecekleri günkü düğün) günü verilir.

Süt hakkı denilen bir hediye daha vardır ki: Damat toy günü kayınanasına verir. Süt hakkı bir deve ve birkaç koyundan ibarettir.

Toy günü birkaç koyun kesilir ve ziyafetler verilir. Bu ziyafet esnasında (KUDA TUSIP) yemeği ve eğlencesi enteresandır. Koyunun ciğeri ve kuyruğu pişirildikten sonra ufak doğranır ve üstüne yoğurt dökülerek karıştırılır. Bu yemek yendiği zaman gelin tarafındaki kızlar ve kadınlar Kuda tüsip ten avuçlarına alarak damat tarafının erkeklerinin yüzlerine sürmekle eğlenirler ve damat tarafının erkekleri gelin tarafının erkeklerini suya atmakla eğlenirler.

KAYNAŞ

Türkistanda Pamuk Ziraatı Hakkında

Türkistanda sulama ziraatı sahasında en önemli ekinlerden biri pamuktur. Güney Türkistanda iktisadi ehemmiyet bakımından pamuk en önde gelen ziraat şubesidir.

Türkistanda pamuk ziraatı çok eskidir. Milâttan altı asır evvel pamuk ekildiği hakkında tarihi malûmat mevcuttur. Çok eski devirlerdenberi Semerkand, Buhara ve Merv gibi şehirlerde pamuklu kumaşlar yapılarak harice sevkedildiği malûmdur. Ruslara pamuk ve pamuklu kumaşların Doğu yolu ile malûm olduğunu Rus müellifleri itiraf etmektedirler. Bunların yazdıklarına göre, bundan dört yüz yıl kadar önce bilhassa pamuklu kumaş Astarhan üzerinden Türkistandan gelmekte idi. Garp memleketlerinden Rusyaya pamuklu ithalâtı daha sonra başlamıştır. Rusyaya Türkistandan pamuklu kumaş ve bir miktar pamuk ihracatı Türkistanın Ruslar tarafından istilâsına kadar devam etmiştir. Türkistan vasıtasıyla öğrenildiğinden Rusçada beze (Byez) denildiği gibi, kâğıt için de (Bumaga) kelimesi kullanılır ki, bu da pamuk kelimesinin değişmiş şeklidir.

Türkistanın Ruslar tarafından istilâsına kadar Goza (Koza demektir.) denilen (*Gossypium herbaceum*) pamuk çeşitleri ekilmekte idi. Ruslar Türkistanın güney kısımlarını da ele geçirdik-

leri 1870 yılına kadar ki devirlerde ihtiyaçlarının ancak cüz'î bir kısmını Türkistanın yerli pamuğundan tedarik ederlerdi. Rusya sanayiinin ihtiyacının büyük kısmı Kuzey Amerika Birleşik Devletlerinden temin edilmekte idi. 1860 yıllarına doğru Kuzey Amerika kada dahili harp başladıktan sonra, bütün Avrupa ve bunlar arasında Rusya da dahi pamuk buhranı yüz gösterdi. Bunun neticesi olarak Ruslar istilâ ettikleri ülkelerden pamuk teminini düşünmeğe başladılar. Daha önce Ruslar Kafkasyada bu işe başlamış olmalarına rağmen, Türkistanda daha iyi netice elde etmişlerdir. Burada sulama ziraatının eskiden mevcudiyeti ve iklim şartlarının pek müsait olması ile birlikte, Türkistan köylülerinin intansif sulama ziraatında çok bilgi sahibi ve mahir olmalarının ve çok eskiden beri pamuk ziraatıyla meşgul olmalarının büyük tesiri olmuştur.

Ruslar pamuk ziraatine ehemmiyet verdikten sonra, lif kalitesi yerli koza ya nazaran daha iyi ve verimi fazla olan Amerika nevelerini ithal ettiler ve bunu çoğaltmağa çalıştılar. İlk olarak 1870 yılına doğru lifi uzun ve yüksek kaliteli Sea — Island) Amerikan pamuğu ithal edildi ve iyi netice vermedi. Bu pamuk çeşidinin tenebbüt devresi uzundur ve Kuzey Amerikada da-

hi inkişaf sahası mahduttur. Bu menfi tecrübeden sonra kuru iklime daha uygun ve Kuzey Amerikada en çok ekilen Uplan (*Cossypium hirsutum*) çeşitleri ithal edildi ve bu defa iyi netice alındı. Geçen asrın 80 inci yıllarına doğru bu pamuk çeşidinin genişlemeğe başladığı görülür. Uplan ilk sırada Taşkent havalisinde intişar eder, sonraları Ferganada da geniş mikyasta ekilmeğe başlar ve birinci dünya savaşından biraz evvel yerli koza ekilen saha Uplan da cüzi bir nisbete kadar iner.

Çarlık Rusyası Amerikadan ithal edilecek pamuğa yüksek gümrük koyarak başka bir çok tedbirlerle Rus dokuma sanayiine lâzım olan pamuğu istilâ ettiği ülkelerden temine çalışmıştır. Bu tedbirler sayesinde 1889 da ekin sahası 55,062 hektar ve çeşitli pamuk mahsulü 37,190 ton olan Türkistanda, 1916 yılında pamuk ekimi 78 bin hektara yükselmiş ve çiğitli pamuk mahsulü 796,800 tonu bulmuştur ve diğer ekinler o nisbette azalmıştır. Birinci Dünya Harbinden önce Türkistan Rus fabrikaları pamuk ihtiyacının tahminen % 50 sini temin etmekte idi. Rus hükûmetinin aldığı çeşitli tedbirler sayesinde pamuk ziraatı sahası başka ekinler hesabına gittikçe büyümekte idi. Türkistanda pamuk ziraatının en çok yapıldığı Ferganada, Birinci Dünya Harbi başlarına doğru, bazı kazalarda bütün sulanan arazinin % 80 — 85 ine kadar pamuk ekilmiştir.

Pamuğun tek taraflı olarak başka ekin çeşitleri hesabına genişlemesi tabii

ve sağlam bir vaziyet değildi. Rus mütehassıslarından biri bu hususta şunları yazıyor: «Pamuk toprağın kuvvetini çok fazla sarfeden bir ekindir. Bu sebepten ancak muayyen nisbette başka ekinlerle münavebe edildiği takdirde toprağı gübrelemeden pamuk ziraatının normal inkişafı temin edilebilir. Bu nisbet tutulmadığı takdirde ve yahut gübre verilmediği takdirde, toprağın kuvveti azalır ve verim gerilemeğe başlar. Türkistanda pamuk ziraatının genişlemesine muvazi olarak çoğalmasın icap eden yonca gibi yem ekinleri ziraatı ve çiftlikte gübre istihali çoğalacağı yerde gittikçe azalmıştır.

Çarlık Rusyasının pamukçuluk alanındaki siyaseti, bunun Türkistan köylüsünün refahını sağlayacak şekilde normal ve sağlam inkişaf mazhar kılmak olmayıp, her ne pahasına olursa olsun, Rus dokuma sanayiinin pamuk ihtiyacını dışarıya altın çıkarmağa mecbur kalmadan esir ülkelerden tedarik etmek ve diğer taraftan birçok mali ve bankacılık tedbirleriyle pamuk eken köylüleri iflâs ettirerek topraklarının bankalara ve Rus unsuruna mal etmek istikametinde olmuştur. Nitekim öyle de olmuştur. Ucuz kredi teşkilâtı mevcut olmadığından bilhassa pamuk eken küçük köylüler bankalar ve murabahacılar tarafından istismar edilmişler ve onların oyuncağı haline gelmişlerdir. Neticede küçük köylü topraklarının büyük kısmı bunların eline geçmişti. Bu topraklara Rus köylülerinin iskânı tasarlanmıştı. Bundan başka pamuk zi-

raatı arttıkça hububat ekimi azaldığından; Türkistanın güney kısmına dahili Rusyadan büyük mikyasta hububat ithal etmek mecburiyeti hasıl olmuştur. Bu da çarlığın Türkistanı iase bakımından Rusyaya bağlı bulundurmak ve her hangi şekilde ayrılma yahut isyan hareketlerini, Türkistanlıları aç bırakmak suretiyle önlemek siyasetinin bir sonucudur. 1917 - 18 yıllarında harp ve Rus ihtilâli karışıklıkları dolayısıyla dışarıdan hububat getirilemediğinden, Türkistanda açlık meydana geldi ve yüzbinlerce Türkistanlı açlıktan öldü. Çarlık Rusyanın Türkistanda yürüttüğü pamuk siyaseti, bütün diğer sahalarda olduğu gibi bir taraftan çapraşık usullerle sömürerek halkı fakir düşürmeyi ve diğer taraftan iktisaden ve yaşama maddeleri bakımından Rusyaya tamamiyle bağlı getirmeyi istihdaf ediyordu.

Bilhassa Birinci Dünya Harbi esnasında hububat fiyatı çok yüksek olmasına rağmen pamuk fiyatı bariz şekilde alçak tutuluyordu. Bu hal koca bir ülkedeki köylü kitlesinin Rus banka ve fabrikaları tarafından istismarına yol açıyordu. Bütün bu sebepler neticesinde pamuk ekimi çabuk geriledi ve 1916 da 780.000 hektar olan pamuk ziraat sahası 1920 de 89.000 hektara indi ve hektar başına alınan mahsul miktarı da çok geriledi.

Sovyetler idareyi ellerine alır almaz, pamuk işine daha fazla ehemmiyet verdiler. Bu rejim Çarlık Rusyası gibi sanayi ihtiyacının % 50 sini dahilden te-

darike razı olmuyordu, bütün pamuk ihtiyacını dahilden tedarik etmek ve bu yüzden dış memleketlere hiç para vermemek için her çareye başvurmuşlardır.

Sovyetler, köylüleri pamuk ekmeğe teşvik için başlangıçta toprak reformunu bir vasıta olarak kullandılar. Daha sonraları bir müddet pamuk ekmiyen köylüleri yüksek vergiye tâbi tutmak, pamuktan başka ekinlere su vermemek, pamuk ekmiyenleri sabotajcılık ve inkılâp aleyhdarlığı ile suçlandırarak yerini elinden almak ve hattâ Türkistan dışına sürmek ve en son olarak da bütün köylülerin topraklarını ellerinden alarak, kendilerini emeğinden ve zirai bilgisinden istifâde edilen köle gibi Kolhoz ve Sovhozlara toplamak gibi, Sovyetlere mahsus bütün taziyik, korkutma ve terror usullerini kullandılar ve Türkistandaki sulanan arazinin yüzde 80 - 90 ve hattâ yer yer yüzde yüz nisbetinde pamuk ekmeğe köylülerimizi icbar ettiler. Bunun sonucu olarak Türkistan köylüleri, şehirli fabrika işçisi gibi, pamuğu hükûmete teslim ederek, yiyecek dahil bütün ihtiyaçları bakımından Moskovanın istek ve arzularına muhtaç duruma sokuldular.

Bu işin tek elden plânlamak ve idare edilmesi için, Sovyetler Moskovada «Baş Pamuk Komitesi» namı altında bir teşkilât kurdular. Türkistan'daki kukla Sovyet Cumhuriyetlerinde, Moskova tarafından tesbit edilen pamuk ekim plânını mahallinde tatbik ve kont-

rol için de, kabile adıyla adlandırılan ayrı cumhuriyetlerde de, bunun şubelerini açtılar.

Bu pamuk komiteleri başlangıçta ayrı köylülerle ve bütün köylüler kolhozlara toplandıktan sonra bu kolhoz idareleriyle, plân mucibince üzerlerine yüklenen pamuk ekim sahasını ekmek ve buradan muayyen miktardan aşağı olmamak üzere pamuk teslim etmek şart koşularak mukavele yapılmakta ve köylüler istenilen miktarı teslim icbar edilmekte idi. Zirai işlerin vakitinde yapılmamasından dolayı, pamuk hastalıklarından yahut başka sebeplerden mahsul azalarak, üzerlerine yüklenen pamuğu veremiyen köylülerden, mahsus arayıcı ekipler vasıtasıyla aratılarak, eskiden kalma yatak ve yorgan pamuklarına kadar zorla alındığı her vakit rastlanan hallerden idi. Yukarıda açıklanan çeşitli tazyik ve icbar politikası sayesinde Türkistanın pamuğa müsait sahalarında pamuk sahası diğer ekinler hesabına gittikçe genişletilmiş ve bazan arazinin yüzde 90'dan fazlasına pamuk ektirilmiştir.

Bunun neticesi olarak sulanan sahalarda pamuk monokültürüne yakın bir ziraat şekli zorla tatbik edilmiştir. Bu

usulün toprağı fakirleştirdiğini ve mahsulün gittikçe azalmasına sebep olduğunu yukarıda açıklamıştık. Başka ekinlerle beraber yonca sahası da gittikçe azaldığından, toprak işlemek için lâzım iş hayvanları bulundurmamak imkânı da gittikçe azalmıştır.

Tatbik ettikleri pamuk monokültürü usulünün zararlarını açıklayan ilim adamları, Sovyetler tarafından inkılâp aleyhtarı ve sabotajcı olarak damgalanmış ve türlü ceza ve işkencelere maruz bırakılmışlardır.

Bu siyasetin en felâketli neticesi, Türkistanın hububat ihtiyacını dahilden tedarik edemiyerek, iâşe bakımından gittikçe Rusyaya muhtaç duruma girmesidir. Sovyetlerin iktisadî ve münakale sahalarındaki idaresizlikleri ve ihmalleri yüzünden, dışarıdan gereken hububat getirilmediğinden, pamuktan başka ekime müsaade edilmeyişi neticesi olarak, son 30 yıl içinde Türkistanlılar bir kaç defa açlık felâketine maruz bırakılmış ve milyonlarca insan ölmüştür.

Aşağıda Sovyet rejimi devrinde çeşitli yıllarda bütün Türkistanda pamuk ekilen saha gösterilmiştir:

Yıllar	Pamuk ekilen saha hek'ar olarak	Yıllar	Pamuk ekilen saha hektar olarak
1920	65 520	1931	1 538 000
1921	63 336	1932	1 500 000
1922	55 692	1933	1 430 000
1923	370 188	1934	1 355 000
1928	837 000	1935	1 364 000
1929	910 000	1936	
1930	1 276 000	1937	1 362 000

Sovyetler 1928 — 930 yıllarına kadar bir put (16,38 Kgr.) çığitli pamuğa üç put buğdaya yetecek kadar fiyat tanzimini vaat ediyorlardı. Bu vaad hiçbir vakit tutulmamıştır. 1930 dan sonra pamuk eken köylüler mukavele mucibince üzerlerine yüklenen pamuk miktarını teslim icbar edilmişler, buna karşılık aldıkları hububat çok cüzi kalmıştır ve mütebaki kısmı değeri her vakit düşük olan kâğıt para yahut köylü ihtiyacına faydası dokunmayan ufak tefek eşya ile ödenmiştir. Bu şartlar altında pamuk eken Türkistan köylüsünün çok emek vererek yetiştirdiği pamuk mahsulüne karşılık olarak aldığı yiyecek ve giyecek maddeleri, çok düşük hayat seviyesini idameye bile yetecek derecede olmamıştır. Bu usul, toptan milyonları bulan kitlenin, belli plân dahilinde sistemli olarak Sovyet Hükûmeti tarafından sömürülmesinden başka bir şey değildir.

Pamuk çok fazla emek ve itina isteyen bir nebattır. Sulanan arazideki Türkistan köylüsü, çok eski zamanlardanberi, fazla itina ve emek sarfetmek

suretiyle, entansif ziraat yapmağa alışık ve bu hususta ananevi bilgiye malik olduğundan bu işi maharetle yapagelmektedir.

Pamuk ekiminden bol miktarda mahsul alınabilmesi için toprak birkaç defa sürülerek dikkatle hazırlanır ve çoğunluk bol miktarda gübreleme tabik edilir. Bu şekilde hazırlanan toprakta küçük sulama arıkları (cüyek) açılır ve sulandıktan sonra belli aralıkla pamuk tohumu (çığit) ekilir. Tohum çimlendikten sonra en iyileri bırakılmak suretiyle seyrekleştirilir ve bütün tenebüt devresince 2 — 3 defa çapalanır. Sulama imkânlarına, toprak ve iklim şartlarına göre 3 — 5 defa sulanır. Pamuk ekimi kışlık buğdaya nazaran tahminen beş misli fazla insan emeğine ihtiyaç göstermektedir.

Fazla emek sarfedilmesi ve azami itina gösterilmesi sayesinde Rus ihtilâline kadar hektar başına alınan pamuk mahsulü de Kuzey Amerikadakin-den epeyce fazla idi. Türkistanda birinci Dünya Savaşından önce ortalama olarak hektar başına 380 kilo pa-

muk lifi alınırdı, buna mukabil Kuzey Amerikada bir hektardan 225 kilo çiğitsiz pamuk alınmakta idi.

Yukarıda açıkladığımız gibi, Sovyet rejimi altında, köylüler başka ekinleri azaltarak, azami miktarda pamuk ekme ve evvelden tesbit edilen miktarda pamuk teslimine icbar edilmekle beraber, bütün ailenin bir yıllık emekle meydana getirdiği mahsulün değeriyle mütenasip yiyecek giyecek ve başka maddeler alamamaktadırlar. Bu durum karşısında tabii olarak köylüde bu ekine karşı heves ve itina kalmamış ve yıldıan yıla hektardan alınan mahsul miktarı gerilemiştir. Burada fenî ziraate hiç uymayan tek taraflı pamuk monokültürü tatbikinin, yani devamlı olarak aynı toprağa üst üste pamuk ekilmesinin, de büyük tesiri olmuştur.

Sovyet zimamdarları hektar başına alınan mahsulün azalmasından doğan açığı kapatmak için, köylüleri gittikçe fazla sahaya pamuk ekmeğe icbar etmişlerdir.

Sovyet idaresi altında yeniden sulanarak ziraate elverişli hale getirilen sahalarda, eskiden mevcut olanlara nazaran, çok cüz'î olduğundan, pamuk sahasının genişlemesi, köylünün işesine yarıyan ekinleri ve yonca ekimini azaltmak suretiyle yapılmıştır. Çarlık Rusyası devrinde tanzim edilen, Türkistan köylülerini pamuk vasıtasıyla sömürme ve sefaletle sürüklenme siyaseti, Sovyetler tarafından kendilerine has bütün terror usullerini kullanmak suretiyle, insan takatı dışında ve bir milletin mahvına sebep olacak derecede gaddarlıkla, devam ettirilmektedir.

1950 yılı nisanında Moskovada bütün Sovyet ittifakı için merkezi Pamukçuluk Bakanlığı kurulmuştur. Bu ise Moskovanın pamukla ilgili bütün işleri kukla cumhuriyetlerdeki mahalli organlara bırakmadan, bundan sonra doğrudan doğruya merkezin istediği ve kendisine en uygun bulunduğu şekilde bir elden plânlayıp tatbik etmeğe karar verdiğini gösterir.

Çarlık Rusyası eli altında ezilen ülkeleri iktisaden geliştireceklerine ve buralarda halkın refahına yarıyacak sanayi kuracaklarına dair yaptıkları gürültülü propagandalarına rağmen, Sovyet rejiminin endüstrileşme plânlarında, Türkistana yükletilen vazife münhasıran Moskova dokuma sanayisine bol ve ucuz pamuk yetiştirmekten ibaret kalmıştır.

Mütehasısların ve mahalli komünist idarecilerinin, bazılarının pamuğu Rusya'ya götürerek işledikten sonra dokuma olarak geri getirmektense, bu sanayinin hiç olmazsa bir kısmını Türkistanda kurmanın daha iktisadi olacağı ve yerli işçilerin geçinmesine vasıta olacağı yolundaki teklifleri, Sovyetlerce hiçbir vakit ciddiyetle ele alınmamış ve yapılanlar da propaganda maksadına matuf nümunelik bir iki fabrikaya inhisar ettirilmiştir. Bununla kızıl idareciler, Türkistan hakkında gerçek düşüncelerinin ne olduğunu açığa vurmuşlardır. Türkistan, Çarlık Rusyası için olduğu gibi kızıl Rusya için de ucuz ham madde yetiştirmek suretiyle sömürülecek müstemlekedendir. ibarettir.

ARIFHAN

Türkistanda Türk Ananeleri

Dünyanın her milletinin millet olarak başka milletlerden ayrı tanınmasına esas kabul edilen ırk, dil, anane ve saire hususiyetler itibariyle bütün Türk dünyasını bir kül olarak ele almak şüphesiz ki en açık hakikatlerden biridir. Öyle olmakla beraber göçler, mahallî ilerleme ve yahut gerilemeler ve başka muhtelif âmillerin tesiri dolayısıyla Türk dilinin muhtelif şivelere ayrılmış olduğu ve eski ananelerinin de birçok noktalarda mahallî hususiyet kesbetmiş olduğu mâlûmdur. Bu yol ile eski ananelerin mahallî karakterlere bürünmesiyle bazı bölgelerdeki Türk topluluklarında eski ananelerin bir kısmının eski şeklini kaybetmiş olduğunu müşahede ettiğimiz gibi bazı Türk topluluklarında eski şekil hâlâ muhafaza edilmiş halinde bulunmaktadır.

Bu karakter değiştirme ve yahut muhafaza etme hâdiselerini bir veya birkaç topluluğa atfetmeye kalkışanlar vardır, ama biraz derince tetkik edersek onların müthiş yanlışlıklarına kani olacağız.

Çünkü eski ananelerimizin bir kısmının Doğuda bulunan Türk topluluklarında muhafaza edilmiş olduğunu gördüğümüz halde bir kısmının da ay-

nı topluluklarda değişmiş olduğunu görmekteyiz ve bu kısmın muhafaza edilmiş şeklini batıdaki ve yahut kuzeydeki Türk topluluklarında bulabiliriz.

Bunun içindir ki : Türk topluluklarının nerede olursa olsunlar ırk bakımından aynı mahiyet taşıdıklarına inanmak doğrudur, fakat dil şiveleri ve anane bakımından bazı farkların bulunduğunu kabul etmek lâzımdır. Binaenaleyh : Batı ve Doğu taraflarından Türk ülkelerine musallat olan emperyalist kuvvetlerin Türkü ve Türklüğü öldürmek için yapılan zehirli parçalamalar hareketleri karşısında hiç olmazsa ilmî mahiyette olan yol ile birbirimize karşılıklı bilgiler vermek faydalı olur zannındayım.

İrk ve dil dâvalarımız sahalarındaki incelemeleri bu konularda ihtisas sahipleri olan etbolog ve dilcilere bırakarak eski Türk ananelerinin incelenmesine yardım olmak üzere tetkik edebildiğim Doğu Türkistan çerçevesi içinde kalmak şartıyla umumî bölgede ve yahut mahallî bir kısmında hâlâ yaşamakta olan eski Türk anane ve adetlerini sayın okuyucularıma sunmak isterim: Şunu da kaydetmeliyim ki; bu makale için seçtiğim mevzu, Doğu

Türkistanda yaşamakta olan bütün Türkleri içine almıyor, yalnız şehir ve köylerde oturak hayatıyla yaşayan Türklere mahsustur. Çünkü göçebe hayatı yaşayan Kazak, Kırgız, Türkmen ve başka aşiretlerin yaşatmakta oldukları Türk ananeleri daha çok ve daha karakteristik mahiyette olup bütün aşireti içine alan bir tetkik ister. Ben bu aşiretlerin yalnız Doğu Türkistanda bulunan kısımları ile temas etmiş bulunduğum için onların ananeleri hakkındaki bilgilerimi noksan buluyorum.

Benim anlatmak istediğim mevzuun çok geniş bir mevzu olup onu bir çok fasıllara ayırmadan işin içinden çıkmanın imkânı yoktur.

Bunun için mevzuu şu fasıllara ayırarak seri halinde neşretmeğe çalışacağım : Aile kuruluşu, Ev kuruluşu, Düğün merasimi, Cenaze merasimi, Kadının mevkii, Kıyafet, Takvim, Dokuz adet, Oyunlar, Akideler ve İsimler.

AILE KURULUŞU

Eski Türklerde beraber yürüyen پدرşahî ve مادرşahî sisteminin izleri Doğu Türkistanın her yerinde göze çarpmaktadır. Ailede baba, ailenin amiri ve ana da onun yardımcısı mevkiindedir. Baba öldükten sonra ailenin reisi annedir. Çocukların velisi anne ve babadır; ailenin mülkünün sahibi

yine anne ve babadır. Kız çocuklar evleninceye kadar ve oğullar anne babanın hayatı müddetince ana, babanın mülküne tâbidirler. Yâni bu müddetçe çocuklar servet sahibi sayılmazlar ve onların çalışmaları anne babalarının kazancı içindir, çocukların bütün masrafları anne baba tarafından nafaka sayılır. Fakat çoluk çocuk sahibi olan oğul için anne babası tarafından ayrı ev, arazi ve ev eşyası verilerek «Bölek öylüğü» (Başka ev sahibi) haline getirilmiş olan oğullar bu ayrılmış servetin sahibi sayılırlar.

20 yaşından aşağı olan oğul ve yahut kız çocuğu ana baba kendi ihtiyarlarıyla evlendirirler, bilhassa kızın rızasını almağa lüzum bile görmezler. Daha büyük yaşta olan çocukların evlenmeleri de anne babanın rızasıyla olur. Anne babanın rızası alınmadan vuku bulan evlenme kaçak telakki edilir ve böyle evlenen evlât ahlakça düşük insanlar sayıldığından bu gibi evlenmeye cesaret edenler pek enderdir.

Evlenmiş olan kız, anne babasının ailesinden çıkmış sayılmaz ve kocasının ailesinde yarı ecnebi vasfını taşır. Yâni anne baba kızının damattan ve onun ailesinden gördüğü iyi veya kötü muamelelere daima dikkat eder ve müdahalede bulunurlar. Anne baba kızına karşı damadın veya ailesinin fena muamelede bulunduğunu görürse kızı evlerine götürmek ve damadın evine yollamamak yoluyla damadı ve ailesini

yola getirmek hakkına maliktirler, eğer onlar kıza karşı tekrar fena muamele yapsalar kızını ayırıp almaktan çekinmezler. Kızın anne babasının bu himaye hakkından dolayıdır ki kız birkaç çocuk sahibi oluncaya kadar damadın ailesinden sayılmaz ve birkaç çocuğu olduktan sonra o ailenin uzvu sayılmaya başlar ve kocası ev sahibi olduktan sonradır ki bir ev kadını olarak kocasının ailesinde hakikaten yerleşmiş olur.

Bu âdet, bir taraftan damat ile gelinin alâkasının kolay çözülmesi ve talak hadiselerinin çok olmasına sebebiyet vermekte ise de diğer taraftan şark memleketlerinde kadınların karşı olan zulümlere mâruz kalmamak için tek bir çaredir.

Doğu Türkistanın oturan Türklerinde Kuça vilâyeti müstesna olmak üzere taaddüdü zevcat yoktur. Bazı kimse-ler islâm şeriatına istinad ederek ikinci bir kadınla evlenmiş ise de bu evlenme gizli olup resmî olamaz ve ikinci karı hiç bir zaman birinci karı ile mücavi hak sahibi sayılmaz. Birinci karı, kocasının onun üstüne evlenmesini kendi şerefine aykırı addeder ve kocasını gizli karısından boşamağa icbar etmek hakkına sahiptir. Kuça vilâyetinde nedense eskiden beri taaddüdü zevcat âdeti yer almıştır ve kadınlarda kıskançlık yok gibidir. Maamafih birinci karı daima ev sahibidir.

M. E. BUĞRA

Türkistan'dan Haberler

Çok inanılır bir kaynaktan aldığımız Türkistan haberlerini sayın okuyucularımıza aynen sunuyoruz:

Şubatın başlarında Taşkentteki YAŞIRIN UYUŞMA (gizli teşkilât) mensuplarından birkaçı geceleyin komünist parti memurlarından ve Rus milislerinden bir kaçını öldürmüştür ve bir kaçını da yaralamış ve kaçmağa muvafak olmuştur. Bu beklenilmeyen saldırının gece karanlığında vuku bulduğundan, Sovyet Emniyet memurları gizli teşkilât adamlarını yakalamağa muvafak olamamışlardır.

Yaşırın Uyuşma'nın Taşkentin civarında da faaliyette bulunduğu gizlenmemiştir. Meşhur Komünist Memurlarından olan Staruhini'in Taşkent civarındaki evine bir gece Milis üniforması giymiş olan bir kaç kişi girerek bu yüksek memuru bayıncaya kadar dövmüşler ve kaçmışlardır. Staruhin yediği dayaklardan aldığı yaralar neticesi olarak hastanede ölmüştür.

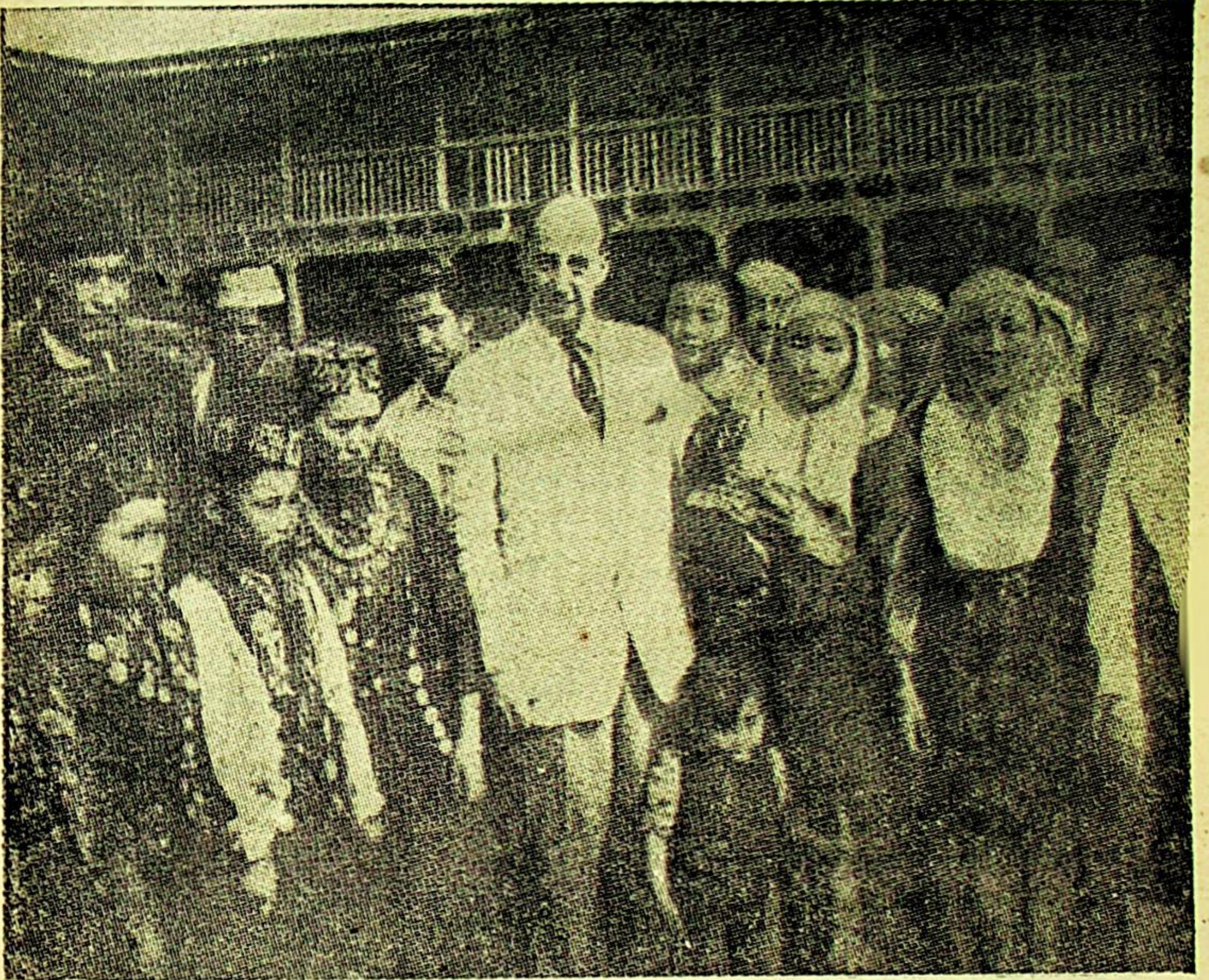
Milis Kumandanı Rozanov'un öldürülmesi de şöyle olmuştur : Rozanov geceleyin telefonla demiryol milis noktasına çağırılmış ve oraya giderken meçhul kimseler tarafından öldürülmüş ve evi yağma edilmiştir. Bu hâdiseler üzerine komünist idaresi, birçok Türkistanlıyı şüphe ile hapse atması ve birkaç evi aramıştır.

Pişmekteki Kızlar Enstitüsü öğrencilerinden İbrahimin kızını tevkif etmek için gelen Sovyet milisleri, o kızı canlı olarak yakalayamamışlardır, çünkü o milisleri oyalayarak hemen intihar etmiştir. Kırgızistanın meşhur komünistlerinden olan İbrahimin kızı olan bu öğrenci Türkistanlı vatanperverlerin teşkil ettikleri Yaşırın Uyuşmanın üyelerindenmiş.

Pişpek Müddeiumumisinin bildirdiğine göre : Sovyet milis subaylarından Nekrasov ile Yükebur şubatın başlarında Yaşırın Uyuşma üyeleri tarafından öldürülmüşlerdir.

Özbekistan başkenti Taşkent ile Kırgızistan başkenti Pişpek'te Sovyet milis subaylarına saldırmağa ve onları ölünceye kadar dövmeye cüret gösteren Yaşırın Uyuşmanın esas vazifesinin Türkistanı Rusya boyunduruğundan kurtarmak için güreşmek olduğu ileri sürülmektedir.

Cambul vilâyetindeki 22 kolhoz (Kollektif Çiftlik) Sovyet ordusunun süvarileri için at yetiştirmeye mecbur edilmiştir. Bu kolhozlardaki geçim zorluğu birçok kimselerin kaçmalarına sebebiyet vermiş olduğundan Vilâyet Komünist Parti Komitesinin kâtibi Artıkali, parti ve konsomol azalarından teşekkül eden bir propaganda

STEVENSON'UN MUHACIRLERİ ZİYARETİ

Birleşik Amerika Demokrat Partisinin reisicumhur adayı Mister Adlai Stevenson Keşmire gittiği zaman, Keşmirdeki Doğu Türkistanlı muhacirlerin buldukları Saray - Safakadal binasına giderek bu göçmenleri ziyaret etmiş ve onlarla birlikte birkaç resim çektirmiş'tir. Stevenson muhacirlerin ikram ettikleri çayı içmiş ve onlara teselli olacak güzel sözler söylemiş ve bir saat muhacirler arasında kaldıktan sonra vedalaşarak ayrılmıştır.

gurubu kolhozlara özel vazifelerle gönderilmiştir.

Akmolla şehrinin yakınlarında 1952 nin ikinci yarısında beşi erkeklere ve biri de kadınlara mahsus olmak üzere altı toplama kampı kurulmuştur. 1953 Ocak ayında 8000 kadın ve erkek bu toplama kamplarına tutkun olarak hapsedilmiştir. Bu tutkunların Almaata, Evliata ve Semey gibi şehirlerden getirilen mühendis, öğretmen, doktor, sahne sanatçıları, yazarlar ve ziyanlı görülen devlet memurları oldukları ve hepsinin de Kazak uruğundan okumuşlu kimseler olduğu inanılır kaynaklardan öğrenilmiştir.

1910 - 1930 yılları arasında Türkistanda Arap hurufatiyle basılmış olan bütün kitapların okunması Moskova'nın özel bir emri ile yasak edilmiştir. Bilhassa Taşkentte eski harfle basılan eserlere rağbet arttığı görüldüğünden, halk arasındaki bu hevesi öldürmek maksadiyle Skeviç isminde birisinin başkanlığı altında bir teşebbüs heyeti faaliyete geçmiş ve Skuratov ile Kadirov'un rehberliğindeki guruplar halkın evlerinde araştırmalar yapmağa başlamışlar ve ele geçirdikleri kitapları ve elyazmaları toplamışlardır, birçok kimse!eri cezaya çarptırmışlardır.

Plokhotin isminde birisinin idaresi

altındaki bir heyet, Türkistanın Türkmenistan bölgesindeki parti teşkilâtında temizleme işlerine başlamış ve YAŞIRIN UYUŞMA'nın bilhassa Merv'de kökleşmekte bulunduğunu ileri sürmüştür. Türkmenistan gençleri «Türkmenistan Avazı» isminde el ile yazılmış broşürler dağıtarak halkı sovyet siyasetine karşı ayaklanmaya ve Ruslaştırılmaya karşı mücadeleye çağırılmışlardır.

Türkistan Güneydoğusunda yapılmakta olan uzun yolun biran evvel bitirilmesi için Tanrıdağ Kırgızlarından 40.000 kişiyi mecburî surette işletmektedirler. Bu yol Isık gölü kenarındaki Ribaçi şehrinden başlayarak Narın üzerinden Kaşğara ulaşır. İkinci yol ise Narından Celâlabad üzerinden geçerek Ferğane havzasına uzanır. Bu yolların biran önce bitirilmesine Sovyet hükûmeti çok önem verdiğiinden kışın öldürücü soğuk aylarında bile işe devam edilmiştir. Bu yolların bir kısmı deniz yüzünden 3000 - 3500 metre yüksek olan dağların üstünden geçer. Ribaçi ile Narın arasında birkaç tünel ve 60 köprü yapılacakmış. Narın ile Celâlabad arasındaki yol işi daha da zordur. Ribaçi, Narın, Baybiçe, Özkent ve Celâlabad şehirlerinde bayındırlık merkezleri ve idareleri kurulmuştur. Son 20 yıldanberi Türkistan halkı böyle inşaat işlerinde insafsızcasına çalıştırılmaktadır. Kettekorgan kanalı ile Türkmenistandaki büyük kanal da müthiş işkenceler ile kazdırılmıştır.

MUHACİRLERİMİZİN BİR KAHR - RAMANLIĞI

Peşavar — 15/6 : Karaşi'deki komünist Çin Elçisi Peşavara gelmiş ve 12 Haziran günü Peşavar'daki Türkistanlılar cemiyeti binasına üç adamıyla beraber birkaç Pakistanlı mihmandarla varmıştır. Komünist Elçi: «Ben siz vatandaşlarımı görmeye ve size yardımda bulunmaya geldim. Size ne kadar para lazımsa ben vermeye hazırım» demiş. Komünist Elçi sözünü bitirmeden on, onbeş Türkistanlı genç ellerine sopa, bıçak alarak Elçiye hücum etmişler ve «Bizi anavatanımızdan kovan ve yüzbinlerce vatandaşımızı öldüren sen zalim komünist, bizi Pakistanda da rahat bırakmıyor musun, seni öldüreceğiz!» diye bağırışlar. Elçi ile beraber gelen Pakistanlı memurlar, araya girerek komünist elciyi güçlkle kurtarıp kaçırmışlardır. Komünist elçi rezil ve rüsva olarak dönüp gitmiştir.

H. HAMZE

DOĞU TÜRKİSTAN KOMÜNİST RADYOSUNUN BİR İTİRAFI :

Ürümçi radyosunun 17. mayıs yayınına bakılırsa: Komünistlerin Doğu Türkistanda bir yıldan beri başlamış oldukları araziyi devletleştirme hareketleri akim kalmıştır. Çünkü radyo diyor ki: «Arazi islahatı kanununu çiftçiler yanlış anladıklarından ekilmiş olan tarlaları terkederek ziraatların kurmasına sebebiyet vermektedirler. ve bu hadisenin umumleşmekte olması yurttta açlık tehlikesi yaratmaktadır. Hükümet bu tehlikenin önünü almak için bu muvakkat kanunu ilân etmiştir: («Her tarlayı ekmiş olan çiftçi, o tarlanın mahsülüne sahip olacaktır.»). Bu kanunun ilân edilmesiyle çiftçilerin korkuları yok edilmiştir.»

İdaremize Gelen Mektuplar

Türkistan dergisinin çıkarılması mü-nasebetiyle dünyanın her yerindeki va-tandaşlarımızdan ve dostlarımızdan mektuplar aldık. Sayın zatlar mektup vasıtasıyla naçiz hizmetimizi takdir et-mek ve küçük muvaffakiyetimizi teb-rik etmek lütfunda bulunmuşlardır. Bi-ze büyük cesaret bahşeden bu kıymet-li mektupların metinlerini dergimizde neşretmek için yer ayırmak imkânını bulamadığımızdan üzülüyoruz. Bu va-tandaşlarımıza ve dostlarımıza ayrı ay-rı teşekkürlerimizi sunarız. Bize mektup yazmak lütfunde bulunan zatların isim-lerini hürmetlerimizle okuyucularımı-za bildiririz :

Bay İsa Yusuf Alptekin. (Keşmir-den)

Bay : Mehmet Kasım Hacim (Keş-mirden)

Dr. Rasih Özgen (Adanadaki Tür-kistanlılar Yardımlaşma Derne-ği namına.

Ekrem Öztürk - Savır Oktay (A-danadan)

Bay : M. (Amerikadaki Türkistan-lılar namına)

Bay : K. (Türkistan Milli Azatlık Komitesi - Türkeli namına München - Almanya)

Bay : Abbas Tanrıdağ (Ankara - dan)

Bay : S. Çoban (Washington'dan)

• Bay : Abdülkerim Hisam (Was-hington'dan)

• Bay : Alâeddin Alp Ay (Ankara-dan)

Bay : İbrahim Vasılî (Kahireden)

AMERİKANIN SESİ RADYOSUNDA

Amerikanın sesi radyosunun Tür'is-tanca programında Türkistan dergi-nin çıkarılmış olduğunu ilân etmişler-dir ve bu ilânın bize gönderilen metni-ni neşrediyoruz :

«Doğu ve Batı Türkistan millî kuv-vetlerinin birliğiyle «TÜRKİSTAN» ismindeki ayda bir defa çıkacak olan ilmî, içtimaî, iktisadî ve medenî fikir-ler neşredici mecmua İstanbul şehrinde çıkmağa başladı.»

AZERBAYCAN DERGISINE TEŞEKKÜR

Sayın Azerbaycanlı yurttaşlarımızın büyük gayreleriyle bir yıldan beri neşriyatına devam etmekte ve her okuyucunun takdirini çekmekte olan «Azerbaycan - Kültür» dergisinin 14 üncü sayısında «Türkistan» dergimizin çıkmasını hararetle tebrik ve âcizane teşebbüsümüzü takdir etmek nezaketinde bulunmuşlardır. Bu kardeşçe iltifat, Türkistan yazı ailesinin maneviyatına büyük bir kuvvet kaynağı olmuştur.

«Türkistan» dergisi, kardeş Azerbaycana yürekten teşekkürlerini sunarken Azerbaycan ve Türkistan iki kardeşin elele vererek büyük ortak gaye uğrunda geniş başarılarla erişmelerini candan dileriz.

BU AYDA DERGİMİZE GELEN TEBERRULAR:

Ankaradan:

Prof. Dr. İbrahim Yarkın	40 T.L.
Dr. Tahir Çağatay	30 » »
Dr. Salih Erkinkol	10 » »
Ali Tümen	40 » »
Abbas Tanrıdağ	5 » »
Y. Mühendis: Kâzım Elirşan	10 » »
Murteza Aral	10 » »
Hakim: Zahit Özbek	50 » »
A. K.	20 » »

Bursa'dan:

N. R.	20 » »
-------	--------

Adana'dan:

Bir muhacir	12.50 T. L.
-------------	-------------

Istanbul'dan:

M. Sart	50 » »
Nurî Uras	20 » »
Sahir Türkistanlı	30 » »
Mehmet Bermek	5 » »

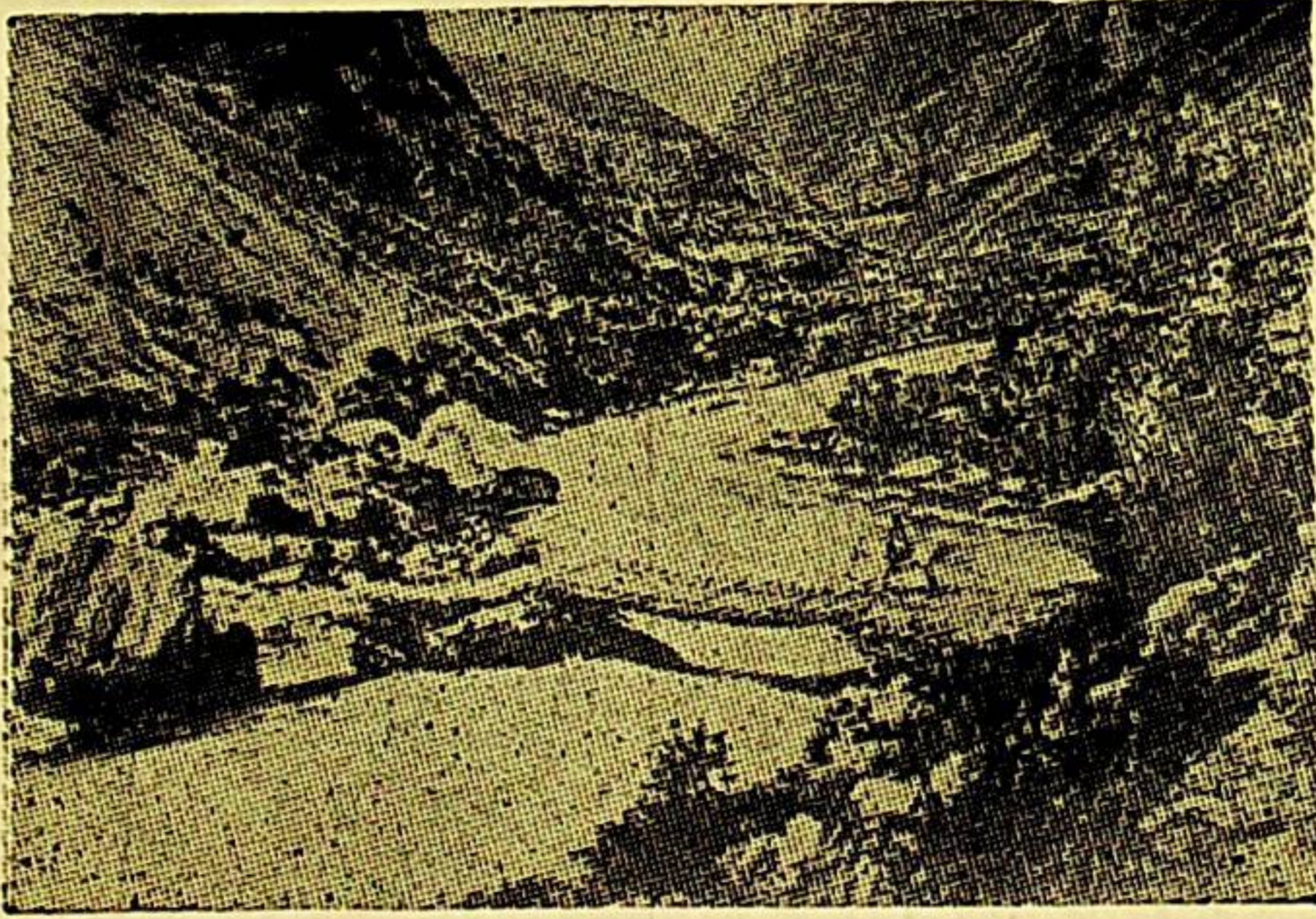
Çanakkale'den:

A. Töre	10 » »
---------	--------

Amerikadaki Türkistanlılardan 20 Dolar 16 sent

İdarehane:

ÇARŞIKAPI DİVANIÂLİ SOK. NO: 18/7
BEYAZIT — İSTANBUL — TÜRKİYE

«Türkistan'da Zerefşan nehrinin menbandan bir görünüş.»

OSMANBEY MATBAASI T. L . Ş — İSTANBUL

Fiati: 75 Kuruş